
Robertas Girkontas

Rusų pasaulio ideologemos funkcija – stiprinti imperinę tapatybę

• 2013–2014 m. Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas ir kiti valdžios atstovai viešose pasisakymuose vis dažniau pradėjo vartoti *rusų pasaulio* (*русский мир*) sąvoką. Tačiau visi jie vengė pateikti tikslų šio termino apibrėžimą. ***Rusų pasaulio sąvokos neapibrėžtumas ir aptakumas leidžia suvienyti visus, tikinčius Rusijos išskirtinumu, jos mesianistiniu vaidmeniu, – komunistus ir monarchistus, globalistus ir eurazistus, nacionalistus ir internacionalistus, – nors kitais klausimais jų pažiūros visiškai nesuderinamos.***

• *Rusų pasaulio* idėja priskiriama įvairiems Rusijos veikėjams: vieni jos ištakas randa XIX a. viduryje (grafas Sergejus Uvarovas), kiti jos autoriumi laiko viešųjų ryšių specialistą Piotrą Šcedrovickį. Didelė tikimybė, kad *rusų pasaulio* idėjos kilmės spontaniškumas ir is-

toriškumas jos tyrėjų Rusijoje akcentuojamas sąmoningai, t. y. valdžios užsakymu. ***Rusų pasaulio ideologema* buvo pradėta plėtoti kartu su tėvynainių koncepcija 1999 m. V. Putino viešųjų ryšių specialistų iniciatyva, siekiant pagrįsti Rusijos pretenzijas į supervalstybės (deržavos) statusą.***

• *Rusų pasaulio* ideologemos tyrėjai joje išskiria nuo dviejų iki keturių diskursų**, besirutuliojančių nepriklausomai vienas nuo kito ir netgi neigiančių vienas kitą. Funkciniu aspektu **būtų galima išskirti tris *rusų pasaulio* diskursus, kurie tarsi vienas kitą papildo, bet kartu ir paneigia**, visgi tai jų šalininkams netrukdo konsoliduotis rūpinantis *rusų pasaulio* idėjos sklaida valstybės viduje ir už jos ribų. **Pirmas, geopolitinis**, diskursas dažniausiai tapatinamas su Aleksandru Duginu, **antras, kultūrinis tinklinis, – su**

---

* **Ideologema** – politinė sąvoka, kokios nors ideologijos dalis, jos elementas. Kitaip nei termino, **ideologemos reikšmė nėra griežtai apibrėžta**. Ji keičiasi pagal politinius poreikius. Ideologema visados turi emocinį krūvį. **Tikslingas ideologemos vartojimas yra efektyvi priemonė valdyti mases** – ji lengvai įsimenama ir manipuliacijos objektui sukuria supratimo iliuziją. Išskirtinė ideologemos ypatybė – jos reikšmės kaitaliojimas arba reikšmės neapibrėžtumas nuo pat jos sukūrimo pradžios. *Rusų pasaulio* sąvokai tai idealiai tinka, nes „*Rusijos protu nesuvoksi*“.

** **Diskursas** – **į vientisą pasaulio vaizdą**, kuriame suklasifikuoti socialiniai santykiai, **orientuota visuma idėjų, sąvokų bei kategorijų**, kurios kuriamos ir keičiamos tam tikrais socialiniais veiksmis.

P. Ščedrovickiu, trečias, istorinis sakralinis, – su patriarchu Kirilu.

• Aktyvus *rusų pasaulio* šalininkų dalyvavimas kare prieš Ukrainą ir jų (pirmiausia Igorio Girkino Strelkovo) populiarumas Rusijoje ir rusakalbių diasporose užsienyje priverė valdžios atstovus šį terminą pašalinti iš savo leksikono arba bent jau apriboti jo vartojimą. Tačiau niekad nebuvo atsisakyta pačios idėjos apie Rusijos išskirtinumą, ypatingą jos vaidmenį pasaulyje. **Rusų pasaulio, nesvarbu ar šis terminas bus vartojamas, ar bus jo atsisakyta, ideologema yra ir bus V. Putino „ideologijos“, kuri legalizuoja autoritarinį režimą ir pagrindžia Rusijos pretenzijas į ypatingą vaidmenį kuriant naują tvarką pasaulyje, branduolys.**

RUSŲ PASAULIO IDEOLOGEMA – V. PUTINO RUSIJOS UŽSAKYMAS

1. Vertybinis vakuumas suformavo naujos ideologijos poreikį ir valdžioje, ir visuomenėje

Dabartinės Rusijos politinė sistema yra neatšiejama nuo jos prezidento V. Putino. Beveik be išimčių V. Putinas laikomas šios sistemos architektu. Perfrazuojant tiek Rusijos ideologus, tiek jos tyrėjus, „nėra V. Putino – nėra dabartinės Rusijos“. Šio diskurso dominavimo priežastis yra politologinių metodologinių sistemų statiškumas ir schemiškumas, t. y. antiistoriškumas. **Dabartinės Rusijos**

neįmanoma suvokti ignoruojant jos susikūrimo istoriją. Ši valstybė nuo pat pradžių formavosi kaip imperija. Jos ištakos siekia Vladimiro-Suzdalės kunigaikštystę XIII a., bet **jos užgimimu reikėtų laikyti Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III valdymą***. Šiuolaikinės oficialiosios Rusijos istoriografijos siekis, remiantis carinės Rusijos ir sovietinės istoriografijos tradicija, įtvirtinti jos, kaip vienintelės Kijevo Rusios įpėdinės, statusą neatkūrus ideologinės kontrolės ne tik buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje, bet ir visame buvusiame socialistiniame lageryje, dalinės sėkmės gali sulaukti tik pačioje Rusijoje. Istorinis diskursas „Rusija – vienintelė Kijevo Rusios įpėdinė“ yra ne mažiau reikšmingas nei „Rusija išgelbėjo pasaulį nuo vokiško nacizmo“ įtvirtinant *rusų pasaulio* ideologemą. **Rusijos valstybės kilmės iš Maskvos kunigaikštystės pripažinimas yra nesuderinamas su dabartinės Rusijos pretenzija į Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos įpėdinės statusą.**

Vienas iškiliausių XX a. pabaigos sociologų Pierre'as Bourdieu yra pareiškęs, kad reiškinys gali būti suvoktas tik procese¹. Norbertas Eliasas „Rūmų dvaro visuomenėje“ pažymėjo, kad karalius Saulė Liudvikas XIV, pripažįstamas absoliutinio monarcho etalonu, buvo ne sistemos kūrėjas, o jos vartotojas. Visą darbą padarė jo pirmtakai – senelis Henrikas IV (Burbonų dinastijos pradininkas) ir tėvas Liudvikas XIII, tiksliau, kardinolas Richelieu. „*Ir vis dėlto būtent jis (Henrikas IV) žengė paskutinius žingsnius kelyje, kai senasis patriarchalinis karaliaus*

* **Didysis Maskvos kunigaikštis Ivanas III** (1462–1505) pajungė savo valdžiai iki tol egzistavusias savarankiškas dalines rusų kunigaikštystes (Tverę, Jaroslavlį, Didįjį Naugardą ir kt.), nustojo mokėti totoriams-mongolams duoklę. „*Į politinę visuomenės savimonę pradėjo skverbtis imperinė doktrina. Nuo 1497 m. rusų monarchijos herbu tapo bizantiškasis herbas – dvigalvis erelis. [...] Didysis kunigaikštis nebesitenkino savo titulu ir pradėjo vadintis patvaldžiu.*“ (P. Скрынников, *Третий Рим*, Санкт-Петербург, 1994, c. 82.) **1492 m. netiesiogiai buvo suformuluota idėja „Maskva – naujoji Roma“.** (Ibid., c. 66.) Beje, 1990 m. vienoje iš Sovietų Sąjungos televizijos laidų žinoma disidentė Valerija Novodvorskaja yra pareiškusi: „*Rusijai prasidėjo atgailos metas, kuris tęsis, kol ji susitrauks iki Vladimiro-Suzdalės žemės.*“ (Cituojiama iš autoriaus atminties.)

ir aristokratijos ryšys, kuris juos siejo kaip leno valdovą ir vasalą, arba palydovą, pavirto rūminiu-absolūtistiniu karaliaus ir rūmų dvariškio ryšiu, savo galutinį pavidalą vėliau įgijusiu Liudviko XIV laikais.⁴² **V. Putinas** iš visų šių asmenų **labiausiai atitinka Liudviko XIV, t. y. ne sistemos kūrėjo, o jos vartotojo, prototipą.** „Kai Liudvikas XIV sulaukė pilnametystės ir sėdo į sostą, neribota monarcho valdžia jau buvo atkurta. Liudvikui XIV ji atiteko kaip palikimas. **Viešpatavimo uždavinys, kurį jis ėmėsi spręsti, buvo ne užkariavimas ir kūrimas iš naujo, bet apsauga ir konsolidavimas, bet kuriuo atveju – jau egzistuojančios viešpatavimo sistemos išplėtimas.** Jis turėjo rūpestingai prižiūrėti ir palaikyti įtampų sistemą, supriešančią skirtingus luomus ir sluoksnius. Toks uždavinys tikriausiai būtų palaužęs genialų novatorių, turbūt mašiną jis būtų vairavęs neteisingai ir ją visą sugriovęs. **Liudvikas XIV nebuvo novatorius, jam tokiu ir nereikėjo būti.**“⁴³

Tikrasis dabartinės Rusijos politinės sistemos kūrėjas yra jos pirmasis prezidentas Borisas Jelcinas. Michailas Krasnovas knygoje „Personalistinis režimas Rusijoje: institucinės analizės bandymas“ nurodė, kad tokį tyrimą atlikti paskatino Rusijos prezidentų vyriausybių kaitos praktika: „kada panorėsiu atleisiu, kada panorėsiu paskirsiu“ [...] Štai šita patvaldytei būdinga praktika ir paskatino ieškoti jos priežasčių.⁴⁴ Autorius gana įtikinamai parodė, kad auto-

ritarinis Rusijos valdymas užprogramuotas 1993 m. Rusijos Federacijos Konstitucijos. Jo nuomone, „personalistinio režimo pamatas yra konstitucinė sąranga, o ne asmeninės šalies lyderio savybės ir ne mūsų mąstymo ypatumai.“⁴⁵ Negalima nesutikti su M. Krasnovu. Tačiau Konstitucija Rusijoje ir etiketas Liudviko XIV Prancūzijoje yra tik tam tikrų ryšių tarp valdovo ir pavaldinių išraiška ir kartu įrankis tuos santykius konservuoti. M. Krasnovo analizė labiausiai yra vertinga pastebėjimu, kad V. Putino valdymo forma nuo B. Jelcino skiriasi tik savo išraiška, o ne esme⁶. Po 1993 m. politinė valdžia Rusijoje buvo sukoncentruota vieno asmens rankose. Tačiau ši valdžios koncentracija buvo nulemta ne charizmatinių lyderio savybių, nors ir įgyta būtent dėl šios priežasties. Ji buvo įtvirtinta instituciškai. Rusijos valdovu tapo ne paprastas pilietis B. Jelcinas, o prezidentas B. Jelcinas. Todėl 2008 m. V. Putino įpėdinio operacija*, perduodant prezidento įgaliojimus Dmitrijui Medvedevui, buvo rizikingas žingsnis. Kita vertus, regento institucija prie bevalio valdovo kaip valdžios koncentracijos vieta istoriškai yra pasitvirtinusi, o Japonijoje netgi buvo tapusi norma. B. Jelcino įtvirtinta politinės valdžios koncentracija vieno asmens rankose politinę kovą iš idėjinio lygmens nuleido į konfliktus dėl įtakos prezidentui. **O kai nėra realios politinės konkurencijos, tai nereikalingos ir vertybinės ideologinės sistemos.**

* Ir pats **V. Putinas Rusijos prezidento instituciją yra sakralizavęs.** Šį reiškinį puikiai atskleidė žurnalistas Glebas Čerkasovas aptardamas Aleksejaus Kudrino atleidimą iš ministro pareigų. „Nors jo dėka „lichie 90-ieji“ liaudyje vertinami tik neigiamai, apie Borisą Jelciną Putinas visgi nėra pasakęs nė vieno blogo žodžio, nes šis buvo prezidentas. Yra įvairių nuomonių dėl Vladimiro Putino požiūrio į Dmitrijų Medvedevą, vis dėlto daugiau nei per trejus metus jis pareiškė atidavė pagarbą priklausančiai institucijai, o ne žmogui. Ir jis tikrai negalėjo atleisti bendražygiui, kad ir judėjimo veteranui, atvirai atsainaus požiūrio į institutą ir į jį užimančių asmenį. Atrodo, Kudrinas nukentėjo [...] dėl to, kad viešai pareiškė, jog prezidento pasiūlymą dar reikia su kažkuo aptarti. Jis vertino personalijas neatsižvelgdamas į regalias. **Su prezidentu nesiginčijama, net jei jis vis dar ne taip vadinasi, kaip visi įpratę.**“ (Г. Черкасов, Солдаты президента, <https://www.gazeta.ru/column/cherkasov/3782222.shtml> (žiūrėta 2017 03 25).)

1993 m. spalio 4 d. B. Jelcinas įsakė šturmuoti Baltuosius (parlamento) rūmus. agel-666.blog.ru

1993 m. B. Jelcinas savo autoritarinį valdymą įtvirtino kaip kovotojas su komunistinės sistemos restauratoriais. Tačiau jis buvo įtvirtintas paneigiant teisinės valstybės ir liberaliosios demokratijos principus. Nors didžioji dalis Rusijos visuomenės tai jam ir atleido, artėjant 1996 m. Rusijos prezidento rinkimams B. Jelcinas jokių Rusijos ateities vizijų pasiūlęs nebuvo ir pasiūlyti negalėjo. Tuo tarpu tuometinė padėtis netenkino absoliučios visuomenės daugumos*. Todėl rinkimus jis galėjo laimėti tik remdamasis savo senu

politiniu kapitalu, t. y. kaip kovotojas su komunistine sistema. Dėl šios priežasties B. Jelcino rinkimų kampanija buvo pagrįsta antikomunistine retorika nesiūlant jai jokių alternatyvų, t. y. ideologiškai niekaip savęs neapibrėžiant. Svarbiausiu jo rinkimų štabo uždaviniu tapo siekis patekti į antrąjį rinkimų turą su komunistu Genadijumi Ziuganovu. Tai pavyko ir **1996 m. prezidento rinkimus B. Jelcinas laimėjo kaip kovotojas su komunistine sistema iš esmės nieko nepažadėjęs Rusijos piliečiams, kurie už jį balsavo**

* 1993 m. referendume naujai konstitucijai pritarė 53, o B. Jelcino socialinei-ekonominei kryptčiai – 58 proc. dalyvavusiųjų. **1996 m. mėnuo iki prezidento rinkimų B. Jelciną rėmė tik 10 proc. piliečių. Tik 3 proc. B. Jelcino šalininkų manė, kad šiam laimėjus jų gyvenimas pagerės, o 43 proc. buvo įsitikinę, jog pablogės.** Tuo tarpu net 61 proc. G. Ziuganovo rėmėjų tikėjo, kad šis jų gyvenimą pagerins, ir tik 3 proc. manė priešingai. (А. Ахизер, И. Клямкин, И. Яковенко, *История России: конец или новое начало?*, Москва: Фонд „Либеральная миссия“, 2008, с. 415.)

nieko sau asmeniškai nesitikėdami, kad tik negrižtų komunistai.

1996 m. B. Jelcino pergalė prezidento rinkimuose tapo galutiniu komunistinės sistemos pralaimėjimu. **Rusijoje susiformavo naujas galios laukas***, kurio centru tapo prezidento institucija. Kadangi Rusijoje galios centras yra prezidentas, tai ir simbolinio kapitalo reikšmę lemia ne tiek politinio, ekonominio ar kultūrinio kapitalo dydis, kiek kapitalo savininko (agento) įtaka prezidentui. B. Jelcino pergalę 1996 m. užtikrino būtent visuose trijuose (politiniame, ekonominiame ir kultūriniame) laukuose dominuojančių sluoksnių konsolidacija. **B. Jelciną parėmė gubernatoriai ir autonominių respublikų prezidentai, visiškai kontroliavę vietinius politinius, galima sakyti, ir galios laukus. Finansinę paramą suteikė verslininkai oligarchai, įsitvirtinę ekonominiame lauke. Kultūrinio lauko kontrolę per prezidento rinkimus perėmė viešųjų ryšių specialistai, organizavę B. Jelcino rinkimų kampaniją. Tačiau šių interesų grupių, kurios pasinaudodamos Sovietų Sąjungos griūtimi sukauptė resursus, užtikrinančius joms dominavimą Rusijoje, galia nebuvo įtvirtinta nei teisiškai, nei juo labiau morališkai.**

Pirmasis šiuolaikinės Rusijos prezidentas B. Jelcinas, kaip vienas iš Sovietų Sąjungos

griovėjų, negalėjo atvirai propaguoti imperinių ambicijų. Jis, kaip ir jo kolegos buvę komunistai prezidentai kitose posovietinėse valstybėse, daugiausia dėmesio skyrė savo asmeninei valdžiai įtvirtinti. Prezidentas, įtvirtinęs instituciškai autoritarinį valdymą ir išskirtinį Rusijos, kaip Sovietų Sąjungos įpėdinės, statusą**, savų piliėčių buvo laikomas bejėgiu valdovu. Imitacinis demokratinės nacionalinės Rusijos valstybės kūrimas atėmė iš B. Jelcino galimybę pristatyti visuomenei savo „realius laimėjimus“ – išsaugotą valdovo (prezidento) institutą ir imperijos statusą. Jo asmeninis demokrato kovotojo su komunistine imperija įvaizdis vertybiniu požiūriu buvo nesuderinimas su „realiais laimėjimais“. Paradoksalu, bet asmeninis B. Jelcino įvaizdis, užtikrinęs jam valdžią Rusijoje, kankinamoje poimperinio sindromo visuomenėje tapo didžiausia kliūtimi formuojant ideologiją, galinčią atitikti jos lūkesčius, juo labiau kad reali Prezidento politika tuos lūkesčius tenkino.

Deklaruojamų (asmens laisvės, nacionalinė valstybė, laisvoji rinka) vertybių nesuderinamumas su realiais B. Jelcino aplinkos tikslais (autoritarinio valdymo įtvirtinimas, Rusijos kaip imperijos statuso išsaugojimas) tapo neįveikiama kliūtimi netgi talentingiems Rusijos viešųjų ryšių

* Šiuo atveju galios lauko sąvoka vartojama P. Bourdieu sociologiniame diskurse. **Galios laukas – vieta, kurioje priimtų sprendimų įgyvendinimas užtikrinamas legalia, t. y. valstybės institucijų, prievarta.** Sprendimų priėmimo dalyviais gali būti tik simbolinio kapitalo savininkai, t. y. kapitalo, kuris nepriklausomai nuo jo kilmės yra reikšmingas bet kuriame iš trijų – politinio, ekonominio ar kultūrinio-informacinio – visą visuomenę apimančių laukų. Tokie asmenys, pasak P. Bourdieu, yra galios lauko agentai. Būtina pažymėti, jog P. Bourdieu sąvokos interpretuojamos sutinkant su jo nuostata, kad sąvokos apibrėžimas gali keistis priklausomai nuo konkrečių aplinkybių. (P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, op. cit., p. 204–205.)

** Dar 1991 m. B. Jelcino iniciatyva buvo įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS). Ji tapo įrankiu, užtikrinusiu Rusijos kontrolę posovietinėje erdvėje. Rusijos kariniai daliniai, kaip Sandraugos pajėgos, apgynė Abchazijos, Pietų Osetijos ir Padniestrės separatistinius darinius. **Asmeniniai B. Jelcino ryšiai su posovietinių valstybių vadovais ir Vakarų lyderiais sudarė galimybę išlaikyti Rusijos įtaką buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje nedeklaruojant imperinių ambicijų, bet realiai įtvirtinant Rusijos, kaip Sovietų imperijos įpėdinės, statusą.**

specialistams formuojant naują ideologiją. 1996 m. prezidento rinkimuose galėjo pasirodyti, kad didžiausią grėsmę B. Jelcinui kėlė ne komunistas G. Ziuganovas, bet generolas Aleksandras Lebedis. Šis Rusų bendruomenių kongreso (*Конгресс русских общин* – KRO) iškeltas kandidatas generolas, apgynęs Padniestrės rusus nuo Moldovos nacionalistų, tapo savotišku B. Jelcino, „pardavusio Rusiją Vakarams“, antipodu. Manoma, kad vienu iš svarbesnių veiksmų, užtikrinusių B. Jelcinui pergalę prieš G. Ziuganovą antrajame rinkimų ture, buvo A. Lebedžio parama tuometiniam prezidentui*. Šis faktas ir tai, kad realiai generolas konkuravo dėl jaučiančių nostalgiją Sovietų Sąjungai piliečių paramos su komunistais, neleidžia atmesti galimybės, kad jo misija buvo padėti pasiekti pergalę prezidento rinkimuose B. Jelcinui. Juo labiau kad po rinkimų generolas tapo Rusijos saugumo tarybos sekretoriumi ir paliko KRO. Vis dėlto **A. Lebedžio** trečia vieta prezidento rinkimuose (14,7 proc.) parodė, kad jo **iškeltos imperinės Rusijos ir rusų interesų užsienyje gynimo idėjos yra vienintelė reali alternatyva komunistinei nostalgijai.**

Čekijos, Lenkijos ir Vengrijos priėmimas į NATO 1997 m. Rusijoje ir valdžios, ir visuomenės buvo suvoktas kaip pralaimėjimas Vakarams ir didžiosios galybės statuso praradimas. 1998 m. finansinė

krizė galutinai sukompromitavo laisvosios rinkos vertybes. Dėl sveikatos problemų B. Jelcinas vis mažiau kontroliavo padėtį. Prasidėjo atvira jo aplinkos žmonių kova. Tarpusavyje dėl įtakos kovojo žiniasklaidos magnatai Borisas Berezovskis, perėmęs valstybinės televizijos kontrolę, ir Vladimiras Gusinskis, NTV televizijos savininkas. Verslininkai oligarchai aktyviai periminėjo ekonominius resursus regionuose pažeidami gubernatorių ir vietinių prezidentų interesus. Į šią kovą buvo įtraukti ir viešųjų ryšių specialistai. Valdančiojo sluoksnio tarpusavyje kovos, ypač žiniasklaidoje, tik stiprino betvarkės ir valstybės bejėgiškumo įspūdį**. Todėl **demokratija ir laisvoji rinka Rusijos visuomenei pradėjo vis labiau asocijuotis su betvarke, vedančia į valstybės žlugimą. Paskutiniaisiai XX a. metais ir Rusijos elitas, ir visuomenė buvo pasirengę priimti autoritarizmą, garantuojantį tvarką ir valstybės autoriteto atkūrimą.**

2. V. Putino politikos technologai rusų pasaulio idėją nusavino iš Boriso Jelcino oponentų?

Posovietinės Rusijos raidos, nepripažinusi, kad tai yra ilgai įvairiais pavidalais egzistavusios imperijos atplaiša, suvokti neįmanoma. Juo labiau kad **tiesk Rusijos elitas, tiek jos visuomenė save suvokia tik**

* „[...] keletas savaitių iki pirmojo turo įvyko Lebedžio ir prezidento komandos slaptos derybos [...] Lebedis pradėjo nuolat rodytis televizijos ekranuose, kas be prezidento komandos pritarimo būtų buvę neįmanoma, pas jį staiga atsirado lėšų, reikalingų rinkimų kampanijai. Lebedis užsitikrino galingą užnugarį.“ (Л. ШЕВЦОВА, op. cit., c. 272–273.)

** Galima teigti, kad **žiniasklaidos laisvė ir valdžios kritika**, ypač peržengianti elementaraus padarumo ribas (pvz., 1999 m. NTV „Kukly“), **tapo savotišku demokratijos duobkasiu Rusijoje.** Pasak P. Bourdieu, „[...] visame socialiniame pasaulyje egzistuojančios subjektyvių vilčių ir objektyvių galimybių dialektikos rezultatai gali būti labai įvairūs, nuo tobulo vienybės ir kitų atitikimo (kai žmonės ima trokšti to, kas jiems objektyviai skirta) iki visiško atsiskyrimo [...]“ (P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, op. cit., p. 169.) Šiuo atveju **žiniasklaida, pirmiausia jų savininkai, neatsižvelgė į tai, kad visuomenės pažiūros suformuotos sovietmečiu pagarbos valdžiai ir valstybei pagrindu.**

imperiniame diskurse*. Terminas „poimperinis sindromas“ yra vartojamas socialiniuose moksluose. Tačiau didesnio dėmesio šiam reiškiniui neskiriama, juo labiau kad dažniausiai jis prisimenamas Didžiosios Britanijos ar Prancūzijos atsiveikinimo su kolonijomis (ypač su Alžyru**) kontekste. Sovietų Sąjungos žlugimas ir Rusijos, kaip imperijos, praradimai su D. Britanijos ir Prancūzijos kolonijų praradimais nesulyginami. Poimperinio sindromo diskurse rusų situacija gali būti lyginama nebent su austrų, 1918 m. žlugus Austrijos-Vengrijos imperijai. **Kadangi austrų poimperinis sindromas niekam ir niekadoms nebuvo įdomus, šiuo atveju būtina prisiminti,**

kad Adolfas Hitleris buvo ne vienintelis austrų kilmės nacių lyderis.

Vienas pirmųjų, nusprendęs piliečių nepasitenkinimą dėl Sovietų Sąjungos žlugimo panaudoti politiniais tikslais, buvo Dmitrijus Rogozinas***. Jo iniciatyva 1992 m. buvo pradėtas kurti KRO, kurio svarbiausias tikslas – ginti rusų teises NVS ir kitose valstybėse. 1993 m. kovo 29–30 d. Maskvoje įvyko pirmasis pasaulinis Rusų bendruomenių kongresas, kurio **vykdomojo komiteto pirmininku buvo išrinktas D. Rogozinas**. Kongresas pritarė jo parengtam kreipimuisi į Konstitucinį Teismą dėl Belovežo sutarties**** teisėtumo. Be Rusijos, Rusų bendruomenių kongrese dalyvavo NVS

---

* **Vakarai (JAV, D. Britanija, Prancūzija ir Vokietija) dėl finansinių bei karinių (branduolinių) interesų ir tarptautinės situacijos stabilumo Rusiją pripažino Sovietų Sąjungos įpėdine.** Imperijos įpėdine pripažinta Rusija tapo tarptautinės teisės (praktiniu, o ne formaliu) požiūriu tvarkos garante posovietinėje erdvėje. Todėl, kol nebus paneigtas Rusijos kaip Sovietų Sąjungos įpėdinės statusas, tol jos imperinės pretenzijos bus pagrįstos tarptautinės sanklodos požiūriu. Paradoksalu, tačiau Rusijos elito ir visuomenės imperinio diskurso būtina sunykimo sąlyga yra pasaulinės bendruomenės, pirmiausia kaimyninių valstybių, **atsisakymas Rusiją pripažinti Sovietų Sąjungos imperijos įpėdine.** Tik tokiu atveju ji taps tik viena iš penkiolikos SSRS respublikų, privalančių susitaikyti su sovietmečiu susiformavusiomis valstybinėmis sienomis ir nauju savo statusu, kurį lemia realus valstybės potencialas, o ne tariamos valstybinės tradicijos.

** 1954 m. prasidėjus karinėms kovoms dėl Alžyro nepriklausomybės jame gyveno daugiau nei 1 milijonas prancūzų europiečių, kurie sudarė daugiau nei 15 proc. Alžyro gyventojų. 1961 m. sausio 8 d. Prancūzijos referendume 75 proc. gyventojų pasisakė už nepriklausomybės suteikimą Alžyriui. Jau vasario mėnesį Madride prancūzai alžyriečiai ir kariškiai įsteigė OAS (*Organisation de l'armée secrète*) kovai prieš Alžyro nepriklausomybę. Jos šūkis: „*Alžyras priklauso Prancūzijai – ir taip bus visada*“. Ši organizacija faktiškai buvo likviduota 1963 m. Tačiau per neilgą savo egzistavimo laiką OAS įvykdė apie 5 000 išpuolių Alžyre ir beveik 700 – Prancūzijoje, iš jų apie 10 pasikėsimų buvo į Prancūzijos prezidentą Charles de Gaulle.

*** D. Rogozinas – Rusijos Federacijos (RF) vyriausybės pirmininko pavaduotojas nuo 2011 m. gruodžio 23 d. Gimė 1963 m. gruodžio 21 d. generolo mokslų daktaro šeimoje. Maskvos valstybiniame Michailo Lomonosovo universitete baigė žurnalistiką. Moka šešias užsienio kalbas (anglų, prancūzų, ispanų, italų, ukrainiečių ir čekų), filosofijos mokslų daktaras. Abi jo disertacijos – rusų saugumo politikos klausimu. Tipiškas naujojo Rusijos elito atstovas: komjaunuolis karjeristas, tapęs patriotu, per tėvą siejamas su KGB.

**** 1991 m. gruodžio 8 d. Belovežo sutartį pasirašė Rusija, Ukraina ir Baltarusija. Sutartyje buvo skelbiama apie NVS sukūrimą ir pranešama, kad sutarties šalys, kaip Sovietų Sąjungos steigėjos (1922 m.), informuoja, kad ši kaip tarptautinės teisės subjektas nustojo egzistuoti. Buvo priimta Sergejaus Šachrajaus pasiūlyta nuostata, kad Sovietų Sąjungos įkūrėjos yra Rusija, Ukraina, Baltarusija ir Užkaukazės Federacija, kuri šiuo metu nebeegzistuoja. Todėl trys egzistuojantys subjektai turi visišką teisę panaikinti savo sukurtą valstybę. (Žr. Л. Млечин *МИД. Министры иностранных дел. Тайная дипломатия Кремля*, 2011, <https://flibusta.is/b/352579/read> (žiūrėta 2017 04 30).) Jeigu šią nuostatą būtų priėmusios visos sovietinės respublikos, pirmiausia Rusija, ir tarptautinė bendruomenė, bet kokios dabartinės Rusijos pretenzijos į

ir Baltijos šalių atstovai. Taip D. Rogozinas tapo savotišku užsienio rusų bendruomenių gynėju. 1994 m. sausio 29–30 d. Maskvoje vykusiam antrajame suvažiavime buvo priimta Deklaracija dėl tėvynainių teisių*. Būtent šioje deklaracijoje buvo suformuluota nuostata, kad Rusijos tėvynainis yra apibrėžiamas ne pagal tautybę, o pagal kalbą, t. y. prie tėvynainių buvo priskirti ne rusai, o rusakalbiai. Ši nuostata buvo netiesiogiai įtvirtinta pirmuosiuose RF teisiniuose aktuose (1994 m. rugpjūčio 1 d. Prezidento įsakas „Dėl pagrindinių RF valstybinės politikos krypčių tėvynainių, gyvenančių užsienyje, atžvilgiu“ ir 1994 m. rugpjūčio 31 d. Vyriausybės nutarimas „Dėl paramos užsienyje gyvenantiems tėvynainiams priemonių“) ir išlaikyta bei išplėta kituose teisiniuose aktuose. Galima teigti, kad **KRO buvo oficialios Rusijos tėvynainių politikos iniciatorius ir formuotojas.**

Nors KRO iniciatyvos Rusijos valdžios dėmesio sulaukė jau 1994 m., tėvynainių diskursas Rusijos visuomenėje didesnio palaikymo dar neturėjo. 1995 m. rinkimuose į Dūmą (žemutinius RF parlamento rūmus) KRO gavo 4,3 proc., neįveikė 5 proc. barjero ir buvo vienas iš 39 tū, kurie kartu surinko daugiau nei 45 proc. dalyvavusiųjų balsų. KRO visiškai nepateisino prognozių. Kai kurie analitikai teigė, kad KRO turėjo būti antras po komunistų. Manoma, kad viena

pagrindinių nesėkmės priežasčių buvo A. Lebedžio nustūmimas į antrąją sąrašo vietą. Tai ir tapatinimas su valdžios partija buvo svarbiausios KRO pralaimėjimo priežastys⁷. Vis dėlto 5 **KRO atstovai** į Dūmą pateko vienmandatėse apygardose. Keturi iš jų priešakyje su A. Lebedžiu **tapo deputatų grupės „Liaudies valdžia“ (Народовластие) nariais.** Po įvairių konfliktų 1997 m. KRO buvo perregistruotas ir jo vadovu tapo D. Rogozinas. KRO nariai Dūmos deputatai nuo naujosios organizacijos atsiribojo. A. Lebedis, beje, jau atsikęs deputato mandato, po prezidento rinkimų tapo KRO kritikos taikiniu. 1998 m. **D. Rogozinas** generolą išvadino žmogumi be principų, išdavusiu rusų idėją⁸. **1997 m. jis laimėjo rinkimus vienmandatėje apygardoje ir Dūmoje pasirinko deputatų grupę „Rusijos regionai“.** D. Rogozinas, tapęs Dūmos komiteto nacionaliniais klausimais pirmininko pavaduotoju, ir toliau aktyviai rūpinosi tėvynainių reikalais. **1998 m. interviu jis pristatė keturis tėvynainių politikos lygmenis, kurie tapo oficialios Rusijos politikos tėvynainių atžvilgiu užsienyje principais. „[...] mes suformavome keturių lygmenų modelį. Pats žemiausias – rusų kultūrinė bendruomenė, kultūros centras, Puškino draugija ir pan., festivaliai, rusų dainos šventės. Antrasis – profesiniai susivienijimai: rusų mokytojų, rusų gydytojų ir kt. profesinės sąjungos.**

Sovietų Sąjungos įpėdinystę atrodytų absurdiškos. Didžiausias Sovietų Sąjungos išsaugojimo priešininkas buvo tik prieš savaitę (1991 m. gruodžio 1 d.) Ukrainos prezidentu išrinktas Leonidas Kravčukas. (Žr. *ibid.*; Л. Шевцова, *op. cit.*) Tačiau „Šalis eizėjo. Lietuva, Latvija, Estija gavo formalią nepriklausomybę [...] Mėginti išsaugoti vieningą valstybę reiškė sustiprinti Gorbačiovo valdžią. To Jelcinas nenorėjo.“ (Л. Млечин, Борис Ельцин. *Послесловие*, 2007, <https://flibusta.is/b/265755/read> read#t125 (žiūrėta 2017 04 30)). Ši sutartis buvo B. Jelcino, kaip vienintelio Rusijos vadovo, pripažinimas.

* Deklaracijoje teigiama, kad **Tėvynė yra teritorija, „kurioje buvo išreikštas rusų nacijos valstybingumas, teisėtai priklausiusi Rusijos imperijai ir SSRS“.** Tėvynėje tėvynainiui valstybiniu mastu turi būti užtikrinta teisė vartoti rusų kalbą ir gauti visų lygių išsilavinimą rusų kalba. (*Конгресс русских общин в борьбе за интересы соотечественников*, 1994, http://observer.materik.ru/observer/N18_94/18_21.htm (žiūrėta 2017 04 20)).

Trečiasis organizacijų tipas – verslininkai [...]. Ir pagaliau ketvirtasis, aukščiausiasis, lygmuo – politinės organizacijos.⁴⁹

1999 m. gegužės 24 d. Rusijoje buvo priimtas federalinis įstatymas „Dėl Rusijos Federacijos valstybinės politikos tėvynainių užsienyje atžvilgiu“. Įstatymą parengė ir pateikė Dūmai tvirtinti NVS ir tėvynainių reikalų komitetas. Jo pirmininkas buvo deputatų grupės „Liaudies valdžia“ atstovas Georgijus Tichonovas. Ši grupė kartu su Komunistų partijos frakcija ir Agrarine deputatų grupe sudarė Kairių Dūmos bloką. Pagal įstatymą, be Rusijos piliečių, „**Tėvynainiais taip pat pripažįstami asmenys ir palikuonys, gyvenantys už Rusijos Federacijos teritorijos ribų ir paprastai priklausantys tautomis, istoriškai gyvenančioms Rusijos Federacijos teritorijoje, taip pat prioriteta dvasiniams, kultūriniais ir teisiniams ryšiams su Rusijos Federacija teikiantys asmenys, kurių giminaičiai pagal aukštutinę giminystės liniją anksčiau gyveno Rusijos Federacijos teritorijoje, tarp jų: asmenys, buvę SSRS piliečiai, gyvenantys valstybėse, buvusiose SSRS sudėtyje, gavę tų valstybių pilietybę ar tapę asmenimis be pilietybės, išsviaiai iš Rusijos valstybės, Rusijos respublikos, RSFSR, SSRS ir Rusijos Federacijos, turėję atitinkamą pilietybę ir tapę užsienio valstybių piliečiais ar asmenimis be pilietybės.**“¹⁰ 1999 m. Kairysis Dūmos blokas inicijavo apkaltą B. Jelcinui.

Pirmasis apkaltos punktas buvo dėl Belo-vežo sutarties. Be abejo, apkaltos komisijos nariu tapo ir D. Rogozinas. Taigi **1999 m. įstatymas dėl tėvynainių buvo priimtas opozicionierių, organizavusių apkaltą B. Jelcinui, iniciatyva.**

Nors įstatymas dėl tėvynainių buvo priimtas B. Jelcino priešininkų iniciatyva, tai nebuvo jo pralaimėjimas. *Pirma*, įstatymas įsigaliojo tik patvirtintas prezidento B. Jelcino, kuris prieš tai (1999 m. gegužės 12 d.) iš premjero posto pašalino populiariausią Rusijoje politiką Jevgenijų Primakovą, o tai rodo, kad prireikus jis šį įstatymą be vargo galėjo blokuoti. *Antra*, be valdžios siekio, pirmasis Rusijos prezidentas, „sugriovęs“ Sovietų Sąjungą, jokios ideologijos neturėjo, tačiau buvo savo laiko vaikas, subrendęs sovietinės praeities galybės šešėlyje. *Trečia*, įsitvirtinti valdžioje ir ją išlaikyti neatsižvelgiant į visuomenėje dominuojančias nuostatas be totalaus valstybinio teroro yra neįmanoma. Ir B. Jelcinas, ir jo bendražygiai visados stengėsi atsižvelgti į Rusijos visuomenės nuomonę, jei tai nekėlė grėsmės jų valdžiai. Geriausias to pavyzdys būtų pirmasis B. Jelcino užsienio reikalų ministras, biurokratas diplomatas Andrejus Kozyrevas*. Išskiriamas netgi ankstyvasis ir vėlyvasis A. Kozyrevas. Tik tapęs RF užsienio reikalų ministru A. Kozyrevas „*suformulavo pats sau užduotį per kuo trumpesnę laiką sukurti šalyje palankią*

* Po vieno iš tuometinio viceprezidento Aleksandro Ruckojaus išpuolių, kai jis pareiškė, kad jis A. Kozyrevui „*neleis Rusijos padaryti grindų skudurų*“, 1992 m. gruodžio 14 d. Stokholme vykusiame ESBO užsienio reikalų ministrų susitikime Rusijos užsienio reikalų ministras kalbėjo: „*Aš turiu pranešti apie Rusijos politikos koncepcijos pokyčius. Buvusios Sovietų Sąjungos erdvė – tai iš esmės poimperinė erdvė, kurioje Rusija privalo ginti savo interesus visomis įmanomomis priemonėmis, taip pat ir karinėmis bei ekonominėmis. Mes nedelsdami pareikalavusime, kad buvusios SSRS respublikos įstotų į naują federaciją ar konfederaciją [...]*“ (Л. Млечин, Борис Ельцин. Послесловие, 2007, https://libusta.is/b/265755/read_read#t125 (žiūrėta 2017 04 30).) Ši A. Kozyrevo provokacija sukėlė šoką Vakaruose ir pasipiktinimą Rusijoje. Tačiau netrukus tapo normalu kelti klausimą, ką Vakarai buvo pažadėję Sovietų Sąjungai dėl NATO plėtros. Rusijoje buvo eskaluojama nuomonė, esą Vakarai išpareigojo neperžengti Sovietų Sąjungos įtakos zonos. Keisčiausia, kad buvę aukšti Vakarų valstybių pareigūnai priėmė šį diskursą ir neigė bet kokius išpareigojimus, užuot atvirai pareiškė, kad Sovietų Sąjungos nebėra ir kalbos apie jos sienas ar įtakos zonas neatitinka realybės. Beje, apie tai, kad

*užsienio politikos terpę reformoms. [...] jam patiko Stolypino citata. Jeigu valstybės pamatas sveikas ir tvirtas, tai vyriausybės žodis visai kitaip skamba Europoje ir visame pasaulyje.*¹¹ Tačiau po Vladimiro Žirinovskio ir komunistų partijos sėkmės 1993 m. Dūmos rinkimuose A. Kozyrevas pradėjo užsienio politikos kursą keisti. Tai lėmė ne tik visuomenės nuostatų pokyčiai. Pasikeitė ir Rusijos valdantysis elitas – demokratų pakeitė deržavnikai. *„Jie kaltino Kozyrevą: Rusija prarado didžiosios valstybės statusą, liko be sąjungininkų, neteko galimybės daryti įtaką procesams pasaulyje.*“ Kai A. Kozyrevas pradėjo teisinti karą Čečėnijoje, netgi kili-minį miestų bombardavimą, amerikiečių žurnalistai pavadino jį Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministro Andrejaus Gromykos reinkarnacija¹². Tačiau net pakeistas užsienio politikos kursas A. Kozyrevo neišgelbėjo. Prieš 1996 m. prezidento rinkimus sausio 9 d. į jo vietą buvo paskirtas J. Primakovas, atvirai pasisakęs prieš vienpolį pasaulį, kuriame dominuoja JAV. Bet ir jis buvo bejėgis sustabdyti NATO plėtrą. **„Primakovas taktikai pažymėjo: NATO plėtra – tai ne karinė, o psichologinė problema.**“¹³ B. Jelcino Rusijos priešinimasis NATO plėtrai buvo pats patikimiausias indikatorius, kad valstybėje įsitvirtina imperinis diskursas.

J. Primakovo paskyrimas Rusijos premjeru 1999 m. rugsėjo 11 d. kartais vertinamas kaip B. Jelcino pralaimėjimas. Tačiau realiai tai buvo kompromisas tarp konfliktuojančių interesų grupių, veikiančių B. Jelcino

sukurtoje autoritarinio valdymo sistemoje*. J. Primakovo paskyrimo vertinimas kaip B. Jelcino ir Dūmos kompromisas kyla iš klaidingos nuostatos, kad Rusija tuo metu buvo demokratinė valstybė. 1993 m. RF Konstitucija įtvirtino autoritarinį prezidento valdymą, kartu išlaikydama demokratines rinkimų procedūras, visuomet kelsiančias grėsmę autoritarinei sistemai. J. Primakovas, iš prigimties tikras sovietinis biurokratas, veikė neperžengdamas sistemos ribų ir ją tik sutvirtino. Pripažįstama, kad naujasis premjeras su pirmuoju vicepremjėru komunistu Jurijumi Masliukovu įgyvendino liberalias reformas, kurioms net nesiryžo didysis reformatorius Jegoras Gaidaras¹⁴. Garsioji „Primakovo kilpa“ irgi buvo suderinta su B. Jelcinu. Pasak paties premjero, 1999 m. kovo 23 d. jis skrido į tradicinį susitikimą su JAV viceprezidentu Alu Gore'u, kadangi tuo metu JAV vedė derybas su Jugoslavijos prezidentu Slobadanu Miloševićiumi, ir paprašė informuoti apie jų rezultatus. A. Gore'as informavo, kad derybos nepavyko ir nuspręsta bombarduoti Jugoslaviją. J. Primakovas padėjo už informaciją ir pasakė, kad tokiu atveju jų susitikimas neįmanomas. Premjeras liepė lėktuvo ekipažui, esančiam virš Atlanto vandenyno, apsisukti ir grįžti į Rusiją. J. Primakovas apie savo sprendimą informavo prezidentą ir sulaukė visiško jo pritarimo¹⁵. **Premjeras J. Primakovas veikė griežtai laikydamasis B. Jelcino autoritarinio imperinio diskurso ir tik sutvirtino jį. Tačiau šis senosios sovietinės nomenklatūros**

SSRS vietą Saugumo Taryboje užims Rusija, JTO buvo informuota faksu, ant Rusijos prezidento blanko 1991 12 24 Nr. 2338 nurodant, kad nuo šiol vietoj SSRS reikia tiesiog vartoti naują pavadinimą „Rusijos Federacija“. (Л. Шевцова, op. cit., c. 36.)

* Pasak N. Eliaso, karalius ir aristokratija yra priklausomi vienas nuo kito. Tačiau karalius gali vieną konkretų aristokratą bet kada pašalinti ir pakeisti kitu. (Žr. N. Elias, op. cit.) Po 1993 m. B. Jelcinas irgi kūrė savo dvarą. Tai buvo aukštas pareigas užimantys asmenys, vakarieniaujantys jo šeimoje, švenčiantys kartu su prezidentu, leidžiantys vakarus klube ar žaidžiantys tenisą su juo. Tik tokiu būdu jie galėjo išsaugoti savo išskirtinį politinį statusą. (Л. Млечин, Борис Ельцин. Послестовие, 2007, <https://flibusta.is/b/265755/read> read#t125 (žiūrėta 2017 04 30).)

atstovas buvo sukaupęs politinį kapitalą naujoje Rusijoje, nepriklausomai nuo prezidento. Kaip būtų pasakęs N. Eliasas, tai buvo senosios aristokratijos atstovas, nepriklausantis dvaro visuomenei.

Autoritarinėje valdymo sistemoje valdovo sveikatos būklė yra daug svarbesnis veiksnys nei socialinė ekonominė valstybės padėtis. Todėl neatsitiktinai RF po 1996 m. prezidento rinkimų gyveno nuolatinės politinės krizės sąlygomis. B. Jelcinas dėl sveikatos buvo nepajėgus asmeniškai valdyti valstybės. Dėl tos pačios priežasties užstrigo ir dvaro visuomenės formavimas, pradėtas po 1993 m. Veikėjams, sėkmingai funkcionuojantiems autoritarinėje sistemoje, bet neturintiems tiesioginio priėjimo prie valdovo, tai kėlė nerimą. Vieni buvo susirūpinę tik savo ateitimi sistemos griūties atveju, kiti išvelgė galimybę perimti valdovo funkcijas*. Vienas tokių buvo Maskvos meras Jurijus Lužkovas. Kitaip nei J. Primakovas, Maskvos meras buvo naujosios aristokratijos atstovas, suklestėjęs tik B. Jelcino sukurtos sistemos dėka. Pasak Lilijos Ševcovos, „*Pati linija Jelcinas-Lužkovas verta dėmesio. Ilgalaikė abipusė simpatija tarp jų nekėlė abejonių. [...] Lužkovas mokėjo rasti bendrą kalbą su prezidentu ir ne kartą sulaukė jo paramos.*“¹⁶ Tačiau jau prieš 1996 m. prezidento rinkimus J. Lužkovo galimybės daryti B. Jelcinui įtaką pradėjo mažėti. Po 1998 m. krizės J. Lužkovas buvo vienas iš keturių Dūmos pasiūlytų kandidatų į premjerus. Tačiau jo kandidatūra buvo kate-

goriškai atmesta, o jį protegavę asmenys buvo pašalinti iš prezidento aplinkos¹⁷. Antrosios B. Jelcino kadencijos problema buvo ta, kad jis jau fiziškai negebėjo palaikyti įtampų pusiausvyros ir valdžioje vis labiau įsigalėjo viena grupė, žiniasklaidos pakrikštyta „Šeima“, atstumdama kitus. Didėjanti B. Jelcino fizinė izoliacija sudarė išpūdį ne tik G. Ziuganovui, kad „*Jelcinas jau nebegali valdyti [...], „šeima“ jį izoliuos, kad netrukdytų [...] Prezidento administracija pasimetusi, nusilpusi, neturi autoriteto.*“¹⁸ Matyt, pažeista jėgų pusiausvyra ir mintis, kad B. Jelcinas nebevaldo situacijos, paskatino Maskvos merą viešai pereiti į atvirą opoziciją, realiai liekant neatskiriama B. Jelcino sukurtos sistemos dalimi. **1998 m. pabaigoje vienas įtakingiausių tuometinių Rusijos politikų J. Lužkovas pradėjo kurti opozicinį visuomeninį politinį bloką „Tėvynė“, siekdamas konsoliduoti imperines nuostatas propaguojančius judėjimus. Jo nariu tapo ir KRO.**

Pagrindinė B. Jelcino ir jo aplinkos problema 1996–1999 m. buvo siekis išlaikyti valdžią neperžengiant jau sukurtos sistemos ribų**. Tokiu atveju daug daugiau dėmesio skiriama taktiniams (personaliniams), o ne strateginiams (ideologiniams) klausimams. Tačiau jau 1999 m. pradžioje įpėdinio klausimas*** tapo ne tik valdžios išlaikymo, bet ir apskritai išlikimo – ne tik elite, bet ir fizine prasme – klausimu. Išlikimą galėjo garantuoti tik jau funkcionuojančios autori-

* „*Karalius tam tikru mastu taip pat priklausė nuo aristokratijos – juk kiekvienas vienvaldis valdovas priklauso nuo valdomųjų ir ypač nuo jų viršutinių valdomų grupių. [...] Jeigu karaliui nepatiko kuris nors aristokratas, visada egzistavo kilmingųjų „rezervinė armija“ [...] Tokioje įtampų pusiausvyroje šios grupės ir figūros tvirtai palaikė vienas kitą [...], nes bijojo, kad priešininkas gali jam pakenkti [...]*“ (N. Elias, op. cit., p. 199–200.)

** *Rusų pasaulio* ideologemos raida yra tiesiogiai susijusi su Rusijos politinės sistemos raida, nors kartu ir daro jai įtaką. Todėl nesuvokus B. Jelcino valdymo sistemos ir paveldo (taip pat ir ideologinio), kuris atiteko V. Putinui, neįmanoma įvertinti *rusų pasaulio* ideologemos įtakos tolesnei Rusijos vidaus ir užsienio politikai.

*** Apskritai B. Jelcinas, „kaip tikras monarchas“, įpėdinio klausimu mėgo papiktnaudžiauti. Pirmą kartą pasiūlymus tapti B. Jelcino įpėdiniais tuometis premjeras Viktoras Černomyrdinas ir J. Lužkovas

tarinės prezidentinės sistemos įtvirtinimas. Šiuo atveju įpėdinio klausimas iš taktinio virto strateginiu. Strategija be ideologinio pagrindo neįmanoma. „*Įpėdinio portreto eskizas buvo daugmaž aiškus: jaunas, energingas, keliantis pasitikėjimą, pageidautina, kariškis, politikoje esantis neseniai ir nespėjęs nusibosti. Tokios savybės kaip ištikimybė ir patikimumas yra privalomos. Jis turi likti ištikimas savo krikščatėviui politikoje, kai ir pakeis jį Kremliuje.*“¹⁹ Matyti, jog politiniu ideologiniu požiūriu tai turėjo būti *tabula rasa*, kad, kitaip nei B. Jelcinas, galėtų panaudoti bet kokias idėjas, užtikrinančias visuomenės paramą. V. Putinas buvo jau trečias kandidatas, galintis atitikti įpėdiniui keliamus reikalavimus. 1999 m. rugpjūčio 5 d. V. Putinui sutikus tapti premjeru, B. Jelcinas pareiškė: „[...] kursim naują partiją. Tačiau svarbiausia – jūsų asmeninis politinis resursas, jūsų įvaizdis. [...] – Nemėgstu rinkiminės kovos. Labai. Nemoku to daryti ir nemėgstu. [V. Putinas] – Jums to daryti ir nereikės, – nuramino B. Jelcinas. – Svarbiausia – jūsų valia, pasitikėjimas savimi. Jūs pasiruošęs?“²⁰ **V. Putino politinis įvaizdis ir politiniai žingsniai buvo užprogramuoti B. Jelcino sukurtos ir įtvirtintos Rusijoje autoritarinės sistemos. Ir jo įvaizdis, ir politinė programa buvo kuriama tų pačių viešųjų ryšių specialistų, 1996 m. užtikrinusių pergalę B. Jelcinui prezidento rinkimuose.**

J. Primakovo pašalinimą iš premjero pareigų 1999 m. gegužės 12 d. galima laikyti

operacijos „**Įpėdinis**“ įgyvendinimo pradžia. Kadangi pagal 1993 m. RF Konstituciją prezidentui negalint eiti pareigų jo funkcijas perima premjeras, bet kuris naujas premjeras, ypač nuo 1998 m., buvo traktuojamas kaip potencialus įpėdinis²¹. Tačiau 1999 m. Kremlius prarado neginčijamo galios centro statusą ir net tik visuomenės, bet ir elito požiūriu. Politologė L. Ševcova J. Primakovo valdymą įvertino netgi kaip dvišaldystę²². Bet didžiausia problema buvo ne J. Primakovas, be premjero pareigų, neturėjęs jokie realaus politinio svorio (populiarumas visuomenėje yra tik galimybė jį igyti). Dar 1998 m. pab. J. Lužkovas užsitikrino finansinę ir žinias-klaudos paramą ir ėmė kurti savarankišką politinį centrą. Bruzdėti pradėjo ir gubernatoriai. 1999 m. balandžio mėn. Federacijos Taryboje (aukštieji RF parlamento rūmai) įtakingiausių ir savarankiškiausių Rusijos regionų lyderių (Tatarstano ir Baškirijos prezidentų ir Sankt Peterburgo mero) iniciatyva buvo įkurta frakcija „*Visa Rusija*“, suvienijusi 44 regionų lyderius*. Jos tikslas buvo sukurti politinį judėjimą Dūmos rinkimams, kuris atstovautų jų interesams. Todėl **svarbiausia operacijos „Įpėdinis“ sėkmės sąlyga tapo elito konsolidacija.** Vietoj J. Primakovo paskirtą Sergejų Stepašiną B. Jelcinas auklėjo: „*Betgi tai akivaizdu, Sergejau Vadimovičia. Reikia suformuoti tvirtą valdžios centrą, suburti politinį elitą aplink save. [...] Aš ne Pinočetas.*“²³ **1999 m. rugpjūčio 5 d. S. Stepašinas buvo pašalintas iš premjero pareigų.**

---

gavo dar 1995 m. vasarą. (Л. Шевцова, op. cit., c. 203–204.) 1998 m. V. Černomyrdinas nurodė, kad viena iš priežasčių, kodėl jis ir vėl nebuvo Dūmoje patvirtintas premjeru, buvo ta, kad B. Jelcinas jį pristatė ne tik kaip premjerą, bet ir kaip savo įpėdinį. (Ibid., c. 389.) Tačiau 1998 m. pab. tapo aišku, kad B. Jelcinas labai sunkiai serga ir vargu ar išstems visą kadenciją.

* Būtina priminti, kad viena iš B. Jelcino sėkmės sąlygų įsitvirtinant valdžioje buvo Rusijos regionų lyderių parama. Jo devizas „Imkit valdžios, kiek galite“ likvidavo jo nekontroliuojamos Sovietų Sąjungos komunistų partijos valdžią Rusijos provincijoje ir atlaisvino rankas perimant valdžią centre – Maskvoje. Regionų lyderių parama buvo ir vienas iš svarbesnių veiksnių, lėmusių B. Jelcino pergalę 1996 m. prezidento rinkimuose.

1999 m. rugpjūčio 28 d. Maskvoje įvyko „Tėvynės-Visos Rusijos“ steigiamasis suvažiavimas. Bloko pirmininkais buvo išrinkti J. Primakovas ir J. Lužkovas. Susiformavo naujas galios centras, alternatyvus Kremliui. S. Stepašinas su jam iškelta užduotimi nesusidorojo. Pasak Michailo Zygario, „Michailas Chodorkovskis, [...] artimai tuo metu bendravęs ir su Lužkovu, ir Primakovu, tvirtai įsitikinęs, kad mesti iššūkį pačiam Jelcinui jie, kaip tikri sistemos žmonės, būtų neišdrįsę. [...] jų tikslas buvo išsireikalauti iš B. Jelcino pripažinti juos įpėdiniais.“²⁴ Apskritai J. Lužkovo kova su „Šeima“ peržengė autoritarinės sistemos ribas ir jo pergalė galėjo tapti sistemos griūtimi. Vienas efektyviausių politinės krizės sprendimo būdų yra visuomenės ir elito konsolidacija išorinio priešo akivaizdoje. Karas yra konflikto su priešu, o kartu ir politinės visuomenės konsolidacijos kulminacija. Rugpjūčio 7 d. čečėnų vahabitai, vadovaujami Šamilio Basajevio ir jordaniečio Chatabo, įsiveržė į Dagestaną. Taip prasidėjo antrasis Čečėnijos karas. Tačiau neramumai Kaukaze Rusijoje jau buvo tapę įprastu reiškiniu ir negalėjo visuomenės, o juo labiau elito, įtikinti susivienyti prieš akivaizdoje. Daug didesnę įtaką visuomenės nuostatoms padarė karo persikėlimas į pačią Rusiją. Nuo rugsėjo 4 iki 16 d. Rusijos miestuose (taip pat ir Maskvoje) buvo susprogdinti keli gyvenamieji namai: 307 žmonės žuvo ir daugiau nei 1 700 žmonių buvo sunkiai sužeisti. Premjeras V. Putinas pasidarė kovos su teroristais vadovu, jo ryžtingumo simboliu tapo 1999 m. rugsėjo 24 d. pasi-

sakymas Astanoje komentuojant Grozno bombardavimą: „*Mes juos persekiosim visur. [...] mes juos ir išvietėje nudobsim*“. **Antrasis Čečėnijos karas V. Putino reitingą per du mėnesius pakėlė nuo 1 proc. (rugsėjis) iki 30 proc. (lapkritis)**²⁵. **Prezidento B. Jelcino įpėdinio problema buvo išspręsta***.

Visuomenės pasitikėjimas – tai tik galimybė, kurią dar reikia realizuoti, kad gautum valdžią. Kaip B. Jelcinas buvo pažadėjęs, V. Putinas į parlamento rinkimų kovą tiesiogiai įtrauktas nebuvo. Rinkimai į Dūmą turėjo įvykti gruodžio 19 d., t. y. buvo likę gerokai daugiau nei trys mėnesiai, kurių reikėjo B. Berezovskiui, kad Rusijos prezidentu padarytų gorilą. Beveik visuotinai sutariama, kad B. Berezovskis yra gerokai perdėjęs savo vaidmenį į valdžią atvedant V. Putiną. Tikrasis operacijos „Įpėdinis“ įgyvendintojas buvo tuometinis prezidento administracijos vadovas Aleksandras Vološinas**. Manoma, kad būtent jis yra žymiosios 1999 m. gruodžio 31 d. B. Jelcino kalbos, kurioje šis pranešė apie savo atsistatydinimą ir perdavė prezidento įgaliojimus V. Putinui, autorius²⁶. Būtent A. Vološinas paskyrė savo pavaduotoju Viačeslavą Surkovą, kuris kūrė Rusijoje V. Putino valdžios vertikalę ir suverenią demokratiją. 1999 m. spalio 3–7 d. įvyko proputiniškojo rinkimų bloko „Vienybė“ (Единство) steigiamasis suvažiavimas. Jo lyderiu tapo ypatingųjų situacijų ministras (pirmasis gelbėtojas Rusijoje), dabartinis gynybos ministras Sergejus Šoigu, visuomenės akyse visiškai nesusijęs su politika. Tačiau viešai buvo deklaruojama, kad tikrasis bloko lyderis yra V. Putinas. „Vienybė“

* „B. Berezovskis, siūlydamas A. Stepašinui tapti prezidentu, ramino: „Per tris mėnesius aš ir gorilą prezidentu išrinksiu.“ (Л. Млечин, Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина, 2003, <https://flibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05).)

** A. Vološinas į prezidento administraciją atėjo 1997 m. iš B. Berezovskio verslo struktūrų. „Rinkos ekonomika jam atrodė neginčijama vertybė, o žmogaus ir žodžio laisvė – ne visada naudingos, kartais perteklinės detalės.“ (М. Зыгарь, op. cit.)

buvo ne vienintelis į V. Putiną orientuotas Kremliaus remiamas rinkimų blokas. Rugsėjo 24 d. buvo paskelbta, kad kuriamas rinkimų blokas „Dešiniųjų jėgų sąjunga“ (*Союз правых сил* – SPS). SPS rinkimų šūkis: „*Putiną į prezidentus. Kirijenką į Dūmą. Jaunų reikia!*“. **Didžiausias A. Vološino nuopelnas buvo tas, kad jis prokremliškai rinkimų kampanijai sugebėjo mobilizuoti geriausius Rusijos viešųjų ryšių specialistus.** Tiesa, 1999 m. dar ne visi jie buvo su Kremliumi, bet Viačeslavas Nikonovas, konsultavęs J. Primakovą, buvo išimtis, o ne taisyklė. „Tėvynės-Visos Rusijos“ bloko rinkimų kampanijai vadovavo Vladimiras Volodinas, jaunas, mažai žinomas viešųjų ryšių specialistas iš Saratovo. **Rinkimus vėl laimėjo komunistai, bet jų persvara buvo nežymi ir pirmą kartą po 1993 m. atsirado galimybė suformuoti Dūmos vadovybę, priklausomą nuo prezidento; kas ir buvo padaryta**²⁷.

1999 m. rinkimų kampanijos metu buvo pora įvykių, kurie galbūt didesnės įtakos rinkimų rezultatams ir neturėjo, bet buvo svarbūs formuojant oficialią Rusijos valstybės ideologiją. 1999 m. birželio 14 d. iš „Tėvynės“ rinkimų bloko pasitraukė D. Rogozinas su KRO. Jis buvo jau ne pirmas J. Lužkovą palikęs veikėjas, propaguojantis imperines nuostatas. D. Rogozinas pasisakė prieš „Tėvynės“ bloko sąjungą su „Visa Rusija“. Nuomonė, kad KRO lyderis susitarė su prezidento administracija, yra visiškai pagrįsta. Viešas ir skandalingas D. Rogozino pasitraukimas iš „Tėvynės“ bloko galutinai sunaikino J. Lužkovo pretenzijas tapti vieninteliu imperinių, bet ne komunistinių, nuostatų atstovu Dūmos rinkimuose. Juo labiau kad, susiformavus proprezidentinei Dūmai, KRO lyderis, patyręs fiasko daugiamandatėje apygardoje (KRO gavo tik 0,6 proc. balsų), bet išrinktas vienmandatėje apygardoje, tapo įtakingo

Tarptautinių reikalų komiteto pirmininku. Taigi tėvynainių politikos iniciatorius ir organizatorius pasitraukė iš potencialiai stipriausio opozicinio rinkimų bloko ir po rinkimų tapo prezidentinės Dūmos komiteto, atsakingo už užsienio politiką, vadovu. Kitas ne mažiau svarbus įvykis buvo rugsėjo mėnesį pasirodęs Piotro Šcedrovickio ir Jefimo Ostrovskio straipsnis „*Rusija: šalis, kurios nebuvo*“, kuriame pirmą kartą pateikta susisteminta *rusų pasaulio* koncepcija. P. Šcedrovickis ir J. Ostrovskis tuo metu dirbo Glebo Pavlovskio vadovaujamoje viešųjų ryšių kompanijoje „Efektyvios politikos fondas“. Ji tuo metu vykdė SPS rinkimų kampaniją. Taigi *rusų pasaulio* idėja buvo suformuluota V. Putino šalininkų liberalų. Galima teigti, kad **per 1999 m. Dūmos rinkimus Rusijos valdžia, jau atstovaujama V. Putino, propagudama imperines nuostatas, patraukdama į savo pusę tėvynainių politikos iniciatorių ir pateikdama *rusų pasaulio* koncepciją, visiškai perėmė iš opozicijos iniciatyvą.**

3. Viešųjų ryšių specialistai – V. Putino Rusijos politinės ir vertybių sistemos formuotojai

„[...] tą ideologiją, su kuria nacionalsocialistinis sąjūdis atėjo į valdžią, lėmė priešiškus daugiapartinei Veimaro respublikos valstybei. Plačiųjų vokiečių tautos masių požiūrį į valstybės reikalų tvarkymą labai stipriai veikė vokiečių ir ypač prūsų absoliutizmo tradicija. Ten valstybės reikalai būdavo tvarkomi valdovų rūmuose. [...] Jos [diskusijos] dažnai vykdavo už uždarytų durų. [...] dėl šios socializacijos, trukusios ilgą valdovų autokratinio viešpatavimo periodą, daugelis vokiečių pasijuto tiesiog labai nepatogiai, kai po 1918 m. ginčai apie vadovavimą valstybei [...] persikėlė į viešumos šviesą scenoje priešais kulisus ir kai iš jų buvo pareikalauta

dalyvauti šiuose ginčuose. „Kad šį demokratijos trūkumą intuityviai suvokė B. Jelcinas, beveik nėra jokių abejonių. **Artėjant XXI a. Rusijos viešųjų ryšių specialistams turėjo būti daugiau negu aišku, kad Rusijos visuomenė yra nepasirengusi demokratijai,** jeigu jie apskritai tikėjo, kad tokia valdymo forma egzistuoja, o ne tėra tik imitacija, sukurta Vakarų elito valdyti masėms.

Viešųjų ryšių specialistų poreikis politikoje iš esmės neatsiejamas nuo demokratinų procedūrų. Tačiau jų, ne mažiau nei demokratinėse, reikia ir autoritarinėse valstybėse. *Pirma*, valdžios rinkimai legitimuoja autoritarinį režimą tiek savų piliečių, tiek užsienio valstybių požiūriu. *Antra*, rinkimai ir kiti demokratiniai procesai (protesto akcijos, kritika periferinėje žiniasklaidoje ir pan.) leidžia įvertinti opozicijos potencialą. *Trečia*, išsaugotos demokratinės procedūros, esant autoritariniam režimui, apriboja rūmų perversmo galimybę. Vadimas Gončiarovas autoritarinį režimą, neatsisakantį demokratinų procedūrų, bet kontroliuojantį jas per elektroninės žiniasklaidos, pirmiausia televizijos, cenzūrą ir viešųjų ryšių specialistų pajungimą valdžios struktūroms, pavadino marketingo autoritarizmu²⁸. Gali būti, kad Rusija yra pirmoji valstybė pasaulyje, kurioje, panaudodama demokratinės procedūras, užsitikrinusi televizijos kontrolę ir gavusi labai kvalifikuotą viešųjų ryšių specialistų paramą, valdžioje įsitvirtino ir ją išlaikė elito grupė be jokių ideologinių nuostatų. Ir „švelnusis autoritarizmas“, neneigiantis demokratinų procedūrų, bet jas kontroliuojantis²⁹, yra Rusijos viešųjų ryšių specialistų pasiekimas.

Politinių viešųjų ryšių specialistų gimimo diena Rusijoje, Igorio Mintusovo nuomone, reikėtų laikyti 1989 m. kovo 4 d., kada jis su Jekaterina Jegorova-Gantman sukūrė Politinių ir sociologinių tyrimų centrą, kuris vėliau tapo viešųjų ryšių kompanija

„Nikkolo M“. Pasak I. Mintusovo, viešieji ryšiai – „*Pirmiausia tai politinė sociologija. Tai ypatingas sociologijos žanras. [...] Reikia mokėti dirbti su politiniais reitingais, elektorato lūkesčių žemėlapiais, kurie sudaro galimybę teisingai konstruoti rinkimų strategiją.*“³⁰ Žinomiausias ir įtakingiausias Rusijos viešųjų ryšių kompanijas kūrė socialinių mokslų atstovai (filosofai, sociologai, psichologai ir kt.), įgiję mokslinį laipsnį dar sovietmečiu. Jų, pirmiausia maskviečių, statusas sovietmečiu buvo ypatingas. *Pirma*, jie legaliai ir be apribojimų turėjo galimybę susipažinti su naujausiais savo srities Vakarų mokslo pasiekimais. *Antra*, komandiruotės į Vakarų mokslo institucijas jiems buvo norma, kas sudarė galimybę su kapitalizmo pranašumais susipažinti ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. *Trečia*, disertaciją jie galėjo apginti tik įrodę sovietinės sistemos pranašumą prieš kapitalistinę. Todėl **sovietmečio socialinių mokslų atstovai pirmiausia buvo ideologai ir tik paskui – mokslininkai.** Sąžiningiausi ir gambiausi šią situaciją panaudodavo Vakarų socialinių mokslų pasiekimų propagavimui. Būtent vyresnieji būsimų politikos technologų kolegos tapo Michailo Gorbačiovo pertvarkos ideologais, mėginančiais liberaliosios demokratijos vertybes suderinti su komunistine sistema. Jų nesėkmė jaunesnius socialinių mokslų atstovus tik įtikino komunistinės sistemos nefunktionalumu ir galimybe per labai trumpą laiką pakeisti visuomenės nuostatas. **Rusijos viešųjų ryšių lyderiais tapo labai aukštos kvalifikacijos socialinių mokslų specialistai be politinių vertybinių nuostatų.**

Beveik visuotinai pripažįstama, kad Rusijos politinių viešųjų ryšių sistema ir tradicija, lėmusi ir jos raidą, susiformavo 1996 m. prezidento B. Jelcino rinkimų štabe. „*Šiuolaikinės informacinės technologijos tapo ta trūkstama grandimi, kuri sudarė galimybę*

vėl naudoti mass-media kaip propagandinių valdžios instrumentą ir užtikrinti pergalę rinkimuose.⁴³¹ „I 1996 m. Jelcino rinkimų kampaniją buvo įtraukta dauguma tuo metu žinomų politinio konsultavimo firmų, veikusių tiek Maskvoje, tiek regionuose. Be abejonės, tuo metu užmegzti politinių konsultantų ryšiai su prezidento, vyriausybės ir regionų administracijomis išliko ir po rinkimų. [...] Prestižiškiausias gubernatorių rinkimų kampanijos atitekdavo 1996 m. „šaukimo“ kompanijoms*. [...] buvo sukurtos asociacijos [...] rinkos padėčiai kontroliuoti ir neleisti mažinti paslaugų kainų. Didžioji dalis labiausiai išplėto nepriklausomo politinio konsultavimo sektoriaus taip pat transformavosi į vidinį „valdžios partijos“ politinio konsultavimo sektorių. [...] 1996–2002 m. [...] rinkos institucionalizavimo procesas sėkmingai buvo baigtas. Daugumoje federalinių ir regioninių rinkimų kampanijų dominavo kelios dešimtys agentūrų iš Maskvos, Sankt Peterburgo ir Jekaterinburgo.“⁴³² Viešųjų ryšių specialistų simbiozė su valdžia vyko įvairiomis formomis. Nuo nuolatinių užsakymų užsitikrinimo iki persiformavimo į konsultacines valdžios institucijas ar mokslinių institucijų, vykdančių tą pačią funkciją, perėmimo. Viešųjų ryšių agentūros delegavo

savo atstovus į valdžios struktūras ir tiesiogiai – nuo eilinių patarėjų įvairiuose administraciniuose lygmenyse iki vicegubernatorių ir Dūmos deputatų. Rusijos viešųjų ryšių specialistų paslaugos didelę paklausą turėjo ir NVS šalyse, taip pat ir Baltijos valstybėse. Rusijos viešųjų ryšių specialistai, 1996 m. dirbę kaip specialistų iš JAV mokiniai, jau po poros metų dalyvavo kaip konsultantai JAV gubernatorių rinkimuose. Jų paslaugomis buvo naudojamos Pietų Korėjoje ir Lotynų Amerikoje. Jie per trumpą laiką pripažinimo sulaukė ne tik praktiniu, bet ir teoriniu lygmeniu. Savo sąjungininkams Rusija paramą teikia ne tik finansiškai, bet politinių konsultantų lygmeniu**⁴³³. Šitaip Rusijos viešųjų ryšių specialistai daro įtaką ne tik vidaus, bet ir užsienio politikai⁴³⁴. **Rusijos viešųjų ryšių specialistų sukurtų politinių technologijų efektyvumas pripažintas ne tik Rusijos valdžios, tai yra vienas iš nedaugelio Rusijos intelektualinių produktų, turinčių paklausą ir užsienyje.**

Vienas rusų pasaulio fenomeno tyrėjų, o kartu ir jo ideologas Valerijus Tiškovas mano, kad šis terminas atsirado palyginti neseniai⁴³⁴. Jo nuomone, vienas iš rusų pasaulio kaip politinio projekto iniciatorių ir plėtotojų buvo Glebas Pavlovskis***⁴³⁵. Buvęs

* Dauguma šių kompanijų vadovų užsidirbo milijonus tvirta valiuta. Jie tapo nuoširdžiais gynėjais sistemos, kuri įvertino jų intelektą ne tik finansiškai, bet ir užtikrino jiems dalyvavimą valstybės valdyne.

** 2002 m. Rusijos viešųjų ryšių specialistų profesionalumu galėjo įsitikinti ir Lietuva. Nepaisant kontroversiškų vertinimų (R. Zakarevičius, I. Mintusovas savo pergalėmis Lietuvoje viešai nesigiria, 2006, <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/-11476657761145938860-i-mintusovas-savo-pergal%C4%97mislietuvoje-vie%C5%A1ai-nesigiria.htm> (žiūrėta 2017 05 21).), mūsų nuomone, pačioje efektingiausioje ir efektyviausioje Lietuvos politinėje kampanijoje, t. y. Rolando Pakso prezidento rinkimų kampanijoje, dalyvavo „Nikkolo M“. Išskirtinis šios kompanijos bruožas yra tas, kad ji formuoja tik strategiją ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. Tuo tarpu visą kitą darbą atlieka kitos kompanijos. Tačiau R. Pakso sėkmė rinkimuose ir lėmė pasirinkta strategija. Jis išimtinai siekė protesto elektorato paramos. Todėl reikėjo pasiekti, kad jo kandidatūrą atmestų elitas. Visa R. Pakso rinkimų kampanija buvo provokuoti neigiamą Lietuvos elito reakciją. Ir tai buvo daroma labai sėkmingai. Galima sakyti, kad R. Pakso oponentai jį puldami dirbo jo naudai ir konsolidavo potencialą jo elektoratą.

*** Sovietinis disidentas, įtariamasis bendradarbiavimu su KGB, G. Pavlovskis gimė 1951 03 05 Odesoje, mokėsi Odesos universiteto Istorijos fakultete. 1993 m. įsteigė Rusų institutą, kuris tapo „Rusų žurnalo“ steigėju. Nuo čia ir prasidėjo rusų pasaulio idėjos sklaida. (B. Тишков, op. cit., 2013, c. 520.)

RF prezidento administracijos darbuotojas 2001–2008 m. Aleksejus Česnakovas yra tvirtinęs, kad 2004 m. pradžioje, prieš prezidento rinkimus, G. Pavlovskio pasiūlytas *rusų pasaulio* terminas tuometinio prezidento administracijos vadovo pavaduotojo, atsakingo už vidaus politiką, V. Surkovo buvo sutiktas labai pozityviai ir jo pastangomis priimtas paties V. Putino³⁶. **G. Pavlovskis pripažintas rusų pasaulio fenomeno kūrėju ir veikėju, padariusiu jį dabartinės Rusijos ideologijos pagrindu, yra pareiškęs, kad „tiurkų pasaulis – toks pats muilo burbulas, kaip ir rusų pasaulis.“**³⁷

G. Pavlovskis yra vienas iš nedaugelio Rusijos viešųjų ryšių kompanijų vadovų be mokslų daktaro regalijų, bet dėl to jis nebuvo mažiau įtakingas. Jis buvo svarbiausias V. Surkovo politinis konsultantas ir pagalbininkas įtvirtinant *valdžios vertikalę* ir kuriant *valdomą demokratiją*. G. Pavlovskio ir V. Surkovo bendradarbiavimas, prasidėjęs 1999 m., tęsėsi iki pat 2011 m., kol, pasak G. Pavlovskio, dėl pernelyg didelės paramos D. Medvedevui siekiant antros prezidento kadencijos jis buvo išmestas iš Kremliaus. Anot paties G. Pavlovskio, jo įkurtos kompanijos „Efektyvios politikos fondas“ (*Фонд эффективной политики* – FEP) bendradarbiavimas su Kremliumi prasidėjo dar 1995 m.*. B. Jelcino rinkimų kampanijoje FEP buvo atsakingas už žiniasklaidos kontrolę. Tačiau labiausiai tuo metu FEP išgarsėjo savo *strateginiu pranešimu* apie pergalės rinkimuose technologijas „*Prezidento pergalė: mūsų pozicija*“, rengtu nuo 1995 m. sausio 26 d. iki 1996 m. kovo 10 d. ir vėliau paskelbtu ir žiniasklaidoje³⁸. Neaišku, kokią įtaką realiai turėjo rinkimų kampanijai šis

pranešimas, tačiau jis įdomus tuo, kad **atskleidžia G. Pavlovskio požiūrį į Rusijos piliečius.** „[...] *Prezidento priešininkų jėga yra ne reali masinė parama ir ne alternatyvos Prezidento politikai turėjimas – to nėra, ir visi tai žino. Jų jėga yra gebėjimas daryti poveikį traumuoto ir „apleisto“ valstybės, nebetikinčio jokiomis valdžiomis eilinio žmogaus vaizduotei, jausmams ir pasirinkimui. [...] Sėkmės pamatas – įvaizdžio, tai yra simbolinio įvaizdžio, sukūrimas, reikalingos, visgi praktiškai neįgyvendinamos (per trumpą laikotarpį) realybės. [...] Kitaip tariant, mes inscenizuosim tai, kam sukurti neturim nei laiko, nei galimybių [...]“*³⁹ Įdomi buvo ir FEP praktika kuriant reikiamą simbolinę realybę. Jie prisipažįsta, kad prieš G. Ziuganovo spaudos konferenciją po B. Jelcino susitikimo su Didžiojo aštuoneto lyderiais, paskleidė tarp žurnalistų gandą apie G. Ziuganovo ir V. Žirinovskio sąjungą. FEP žiniasklaidoje organizavo piliečių gąsdinimą, kad komunistai uždraus televizijos serialus, tokią pareiškimą buvo padaręs vienas radikaliųjų komunistų lyderis. Būtent panašioms komunistų veikėjams buvo suteiktas ir centrinių televizijų eteris iš anksto aptarus B. Jelcino rinkimų štabo atstovams laidos turinį su jo vedėjais⁴⁰. Taigi **tokių muilo burbulų kaip rusų pasaulis kūrimu ir inscenizacija to, ko sukurti neįmanoma, G. Pavlovskis valdžios užsakymu užsiėmė jau per 1996 m. Rusijos prezidento rinkimus.**

1996 m. FEP darbuotojai dar tik mokėsi. Tuo metu jų galimybės apsiribojo tik simbolinės realybės kūrimu, o 1999 m. jie jau buvo įsitikinę, kad yra pajėgūs kurti tikrą realybę. SPS rinkimų kampaniją vykdę FEP atstovai P. Ščedrovickis ir J. Ostrovskis

* 1995 m. rinkimuose į Dūmą FEP organizavo KRO rinkimų kampaniją. (*Г. Павловский, Российский политолог и политтехнолог*, <https://lenta.ru/lib/14160195/> (žiūrėta 2017 05 26).) Kad ir ne pats G. Pavlovskis, bet jo firma vienu metu derindama darbą „priešų“ stovyklose problemų neturėjo.

paskelbė straipsnį „Rusija: šalis, kurios nebuvo“. Straipsnio tikslas buvo parodyti, kad liberaliosios demokratijos vertybės yra ne tik suderinamos su Rusijos imperijos atkūrimu, bet ir gali tapti varomąją šio proceso jėga. Svarbiausia straipsnio idėja buvo ta, kad Rusija praranda didžiosios valstybės (deržavos) statusą dėl negebėjimo pristatyti savęs, sukurti reikalingo įvaizdžio. Jo autorių nuomone, didžiausia Rusijos problema ta, kad sugriuvus SSRS ji prarado beveik pusę savo žmogiškojo potencialo. Tai pirmiausia įvyko dėl nepriklausomų valstybių susikūrimo, taip pat ir dėl gabiausiųjų pasitraukimo į Vakarų. FEP darbuotojai teigė, kad *rusų pasaulis*, „tinklas didelių ir mažų bendruomenių, mąstančių ir kalbančių rusų kalba“⁴¹, yra tas potencialas, kuris leis Rusijai įtvirtinti savo kaip didžiosios valstybės statusą. Tačiau šiame straipsnyje yra daug svarbesnis ne ideologinis *rusų pasaulio* aspektas, o metodologinis filosofinis viešųjų ryšių vaidmens suvokimas šiuolaikinėje visuomenėje. Pasak P. Šcedrovickio ir J. Ostrovskio*:

• „[...] žmonija suformavo naujus poreikius – poreikius, kuriuos mes linkę apibrėžti kaip „virtualius poreikius“. [...] šiandien neegzistuojančios virtualios esybės yra ne mažiau realios nei materialiojo pasaulio produktai“.

• „Visgi šiandien nepakanka pripažinti, kad pasaulis yra „toks, kokį jį mato žmonės“, reikia judėti pirmyn ir pripažinti, jog virtualių objektų kūrimas yra ne mažiau svarbus realiam ekonomikos sektoriui nei „pramonės produkcija“.

• „Šiandien Rusija neturi apimančios ir vienijančios visą tautą ideologijos (liaudiškai tariant, nacionalinės idėjos). Rusija nežino, kas ji tokia: lyg ir gražuolė, lyg ir išsigimėlė, lyg ir Europa, lyg ir Eurazija [...] Sukurti „įvaizdį“ Rusijai šiandien reiškia sukurti naują ryšių (santykių) tarp rusų sistemą – rusų pasaulį geoekonomikos ir pasaulio kultūrinės politikos kontekste“.⁴²

Mažai tikėtina, kad 2001 m. spalio 11 d. vykusiame pirmajame pasauliniame Rusijos tėvynainių kongrese V. Putinas be G. Pavlovskio įsikišimo tėvynainius susiejo su *rusų pasauliu*: „Tačiau tėvynainis – toli gražu ne tik juridinė kategorija. [...] Tai pirmiausia – **asmeninio pasirinkimo klausimas**. Aš pasakyčiau dar tiksliau – **dvasinis apsisprendimas**. Šis kelias ne visada paprastas. Visgi sąvoka „*rusų pasaulis*“ nuo seniausių laikų yra stipriai peržengusi Rusijos ir netgi rusų etnoso ribas.“⁴³ V. Putinas pirmą kartą pavartojo *rusų pasaulio* terminą, nors šio fenomeno propaguotojai ir tyrėjai dažniausiai tai pamiršta, nes „[...] buvo netikėta ne tik daugeliui forumo dalyvių, bet ir tiems, kurie rengė medžiagą šiam pasisakymui. Jau vien *rusų pasaulio idėjos deklaravimą* tokiu aukštu politiniu lygmeniu buvo galima vertinti kaip esminį valstybės požiūrio į tėvynainius užsienyje pokytį. Deja [...]“⁴⁴ Matyt, 2001 m. šis viešųjų ryšių produktas dar nebuvo pakankamai išreklamuotas, o ir V. Putino autoritetas dar nebuvo toks, kad jo žodis iš karto taptų kūnu. Todėl virtualiai esybei *rusų pasaulis* dar teko palaukti, kol ji tapo Rusijos – ir ne tik jos – realybe.

* Apskritai be konteksto šie teiginiai atrodo prasilenkiantys su realybe. Straipsnio autoriai labai išradingai lygina Anatolijaus Čiumako „įkrauto“ vandens ir „Narzano“ poveikį ekonomikai ir žmogui. Sovietmečio pabaigoje ekstrasensas A. Čiumakas net per televizorių įkraudavo paprastą vandenį, kuris vėliau įgydavo gydomųjų savybių. Juo buvo ir prekiaujama. „Narzasas“ – aukštos kokybės, sovietmečiu deficitinis mineralinis vanduo. „Paradoksalu: dabar „įkrautą“ vandenį galima pardavinėti už tokią pačią kainą kaip ir mineralinį, ir dar neaišku, kuris iš jų vartotojų gauna didesnę naudą [...] Pardavinėjami egzistencialai: „supresuoti išgyvenimų pojūčiai“ (Е. Островский, П. Щедровицкий, оп. cit.)

FEP buvo ne vieninteliai viešųjų ryšių specialistų atstovai, susirūpinę Rusijos identitetu ir jos įvaizdžiu. Neretai pristatomas kaip viešųjų ryšių juodųjų technologijų* pradininkas „Novakom“ kompanijos vadovas Aleksejus Košmarovas** XXI a. pradžioje inicijavo nacionalistinės patriotinės rusų partijos kūrimą. Į subtilią užuominą dėl jo tautybės viename interviu A. Košmarovas atsakė: „[...] tokie žmonės kaip Borisas Pasternakas [žydas] laikė save tikrais rusais. [...] pagal sociologinę apklausą tik 14 proc. rusus apibūdina pagal kraują, kiti respondentai mano, kad rusai – tai tie, kurie išauklėti rusų kultūros, myli Rusiją, laiko save rusais ir t. t. [...] Mes [Novakom] visados buvome ideologai ir nieko nedarėme taip sau. [...] Pinigai mūsų kompanijai pagal prioritetus visados tebuvo trečioje vietoje.“⁴⁵ 2003 m. A. Košmarovas pakeitė savo pavardę į Trubeckojaus. Sprendimą pakeisti pavardę jis priėmė 2002 m.⁴⁶ „– O kodėl Košmarovas tapo Trubeckojumi? Ir dar su asmeniniu herbu [...] – Aš pradėjau naują gyvenimo etapą. O kad pradėtum naują etapą, reikia daug dalykų pakeisti. Ir iš išorės, ir iš vidaus. Tai susiję su savojo „aš“, asmeninio kelio suvokimu. Kadangi kaip politikos technologas, kaip Košmarovas aš jau viską padariau. Tas žmogus turi pasitraukti. O kadangi aš ruošiuosi dar gyventi ilgai ir laimingai (tai, aišku, Dievo valia), tai nauji uždaviniai, naujas turinys, nauja prasmė diktuoja man ir naują vardą. Gali būti ir kitą likimą. Tai – tartum pusė gyvenimo už tėtį, pusė – už mamą. A. Trubeckojus – mamos pavardė.“⁴⁷ 2003 m.

A. Trubeckojus dalyvavo patriotinės partijos „Rusia“ sąrašė rinkimuose į Valstybės Dūmą. 2006 m. jis teigė, kad „Rusia“ rinkimuose nedalyvaus, nes „Visa partijos „Rusia“ programa yra įgyvendinama RF prezidento. [...] O rusų elektoratas auga [...] nacionalinė tapatybė – tai pagrindinė ateities problema. [...] piliečių, kurie pritaria besąlyginės aukščiausiosios valdžios idėjai (mūsų atveju – monarchijai), nuosekliai auga. Tai rodo sociologinės apklausos.“⁴⁸ A. Trubeckojaus vadovaujama kompanija „Novakom“ vertinama kaip artima prezidento administracijai, kuriai patikimos ypatingo subtilumo užduotys. Pažymima, kad „Novakom“ specializacija – nestandartinės sociologinės apklausos. A. Košmarovas su „Novakom“ dalyvavo 1996 m. B. Jelcino ir 2000 m. V. Putino prezidento rinkimų kampanijose. 2003–2009 m. A. Trubeckojus buvo Rusijos visuomeninių rūmų darbo grupės, rengusios nacionalinę programą „Naujosios Rusijos dvasinių dorovinių vertybių sistemos formavimas“, narys. 2007–2010 m. jis buvo prie „Vieningosios Rusijos“ Generalinės Tarybos Prezidiumo ekspertų grupės programos ir ideologijos klausimais narys. 2011–2016 m. A. Trubeckojus buvo Centrinės Rusijos rinkimų komisijos Visuomeninės mokslinės metodinės tarybos narys. Taigi A. Trubeckojus (Košmarovas) su „Novakom“, kaip ir daugelis B. Jelcino viešųjų ryšių specialistų, sėkmingai integrovosi į V. Putino valdžios vertikale.

2005 m. A. Trubeckojaus monografija „Reputacijos psichologija“, išleista tik 1 000

* Juodosios technologijos rinkimuose. Oponentų antrininkų iškėlimas, konkurentų reklaminių plakatų kljajavimas ant rinkėjų automobilių priekinio stiklo arba bomžų mitingo organizavimas konkurentui paremti, šmeižikiškų straipsnių apie savo kandidatą publikavimas bei oponentų apkaltinimas tuo ir pan.

** A. Trubeckojus (Košmarovas) gimė 1954 m. rugpjūčio 13 d. Maskvoje. Baigė Maskvos valstybiniame Michailo Lomonosovo universitete psichologiją. 1983–1992 m. dirbo komjaunimo struktūrose su užsienio jaunimo organizacijomis. Psichologijos mokslų daktaras, akademikas. „Pavardės pakeitimas įvyksta ne tik dokumentuose, bet atsispindi savimonėje ir įvaizdyje.“ (И. Голунов, op. cit.)

egzempliorių tiražu, buvo pripažinta geriausiu teoriniu metų viešųjų ryšių darbu. 2007 m. jis apsigynė psichologijos mokslų daktaro (lietuviškas atitikmuo – habilituotas mokslų daktaras) disertaciją „Reputacijos kategorija socialinėje politinėje komunikacijoje“. Dar 2000 m. jis buvo išrinktas tikruoju Rusijos gamtos mokslų akademijos nariu. **A. Trubeckojaus mokslinės nuostatos puikiai atskleidžia V. Putino valdžios įtvirtinimo metodiką Rusijos visuomenėje.**

• „Mūsų supratimu, reputacija yra struktūrinis psichologinis fenomenas, egzistuojantis visuomenės sąmonėje.“⁴⁹

• „Būtent reputacija [...] lemia visuomenės pasirinkimą. Todėl reputacijos tyrimas padeda geriau suprasti politinio pasirinkimo, pasitikėjimo ir nepasitikėjimo valdžios subjektams, valdžios efektyvumo ir patikimumo vertinimo dėsnius.“⁵⁰

• „Informaciniame lauke požiūrį į politikus lemia ne tiek individualios savybės, realūs pasiekimai ar partinė priklausomybė, kiek prezentacijos būdai ir kokybė žiniasklaidoje.“⁵¹

• „[...] liaudis turi teisę tikėtis valdžios paramos organizuojant savo privatų gyvenimą mainais už paklusnumą ir teisės normų ir įstatymų laikymąsi. Tokie visuomenės lūkesčiai iš esmės egzistuoja ir šiandien.“⁵²

• „Šiuolaikiniai psichologiniai metodai leidžia atskleisti reputacijos turinį ir aprašyti jos egzistavimo ir funkcionavimo formas, taip pat daryti įtaką jos formavimui.“⁵³

• Disertacijos rezultatai paremti sociologiniais psichologiniais tyrimais, kurie buvo atlikti penkiuose Rusijos regionuose ir Kazachstane. Nuo 1997 iki 2004 m. tyrimuose dalyvavo apie 1 000 respondentų, o tyrimai buvo atlikti pagal daugiau nei 10 000 parametrų⁵⁴.

• „**Valdžios paskirtis**“ [...] ankstyvuoju laikotarpiu pirmiausia buvo suvokiama kaip patriotizmas, meilė tėvynei, rūpestingas požiūris į žmones. Pastaraisiais metais tai keičia

stipri politiko pozicija, gebėjimas apginti savo ir šalies interesus.“⁵⁵

• „**Tyrimai, atlikti po metų, [...] parodė suplanuotus elektorato požiūrio pokyčius tiek į atskirus politikus, tiek į apibendrintus „gero“ ir „blogo“ politiko vaizdinius.**“⁵⁶

2010 m. A. Trubeckojus aiškino: „Anksčiau buvo atitinkamas viešųjų ryšių kaip technologijos, kurios paskirtis manipuliuoti vaizdiniais ir atskiromis visumos dalimis, raidos lygis. Tai buvo naudojama visą paskutinį XX a. dešimtmetį ir iki šiol. **Mano požiūriu, atėjo toks viešųjų ryšių raidos etapas, kada reikia ne manipuliuoti, o valdyti turinį ir prasmę. Reikia keisti patį subjekto, kuriuo užsiimi, turinį.**“⁵⁷

Dar 2001 m. minėtame Rusijos tėvynainių kongrese V. Putinas pažymėjo: „**Svarbus valstybės bendradarbiavimo su tėvynainiais instrumentas yra bendra kultūrinė ir informacinė erdvė. Tačiau šiuo metu ji neleistinai susiaurėjusi. Dėl daugelio priežasčių, taip pat ir objektyvių, finansinių, mažėja transliacijų rusų kalba.**“⁵⁸ 2001 m. tai netapo valstybės prioritetu, ši problema buvo prisiminta tik 2007 m., artėjant naujiems prezidento rinkimams, kuriuose V. Putinas pagal RF Konstituciją balotiruotis nebegalėjo. Tai, ko gero, buvo priežastis prisiminti, kad be jokios ideologijos ilguoju laikotarpiu valdžioje neišsilaikysi. 2007 m. balandžio 26 d. pranešime (*poslanie* – tai veikiau nurodymas, paliepiamas ar (silpno prezidento) pageidavimas) RF Federaliniam susirinkimui V. Putinas vėl prisiminė *rusų pasaulį* ir parėmė nacionalinio rusų kalbos palaikymo fondo įsteigimo idėją⁵⁹. Kitaip negu 2001 m., tai buvo tipinis biurokratinis pareiškimas. Bet situacija įpareigojo ir 2007 m. liepos 21 d. RF prezidento dekretu buvo įsteigtas „**Rusų pasaulio**“ fondas, o jo vykdomuoju direktoriumi paskirtas Viačeslavas Nikonovas. Kad ir kaip būtų paradoksalu, bet **nei šis fondas, nei V. Nikonovas asmeniškai**

beveik jokios įtakos *rusų pasaulio ideologemos* teorinei plėtrai ir netgi praktinei sklaidai neturėjo, nors finansai buvo panaudoti išpūdingi. Tačiau **simboline prasme „Rusų pasaulio“ fondo įsteigimas ir V. Nikonovo, Viačeslavo Molotovo (vieno iš Molotovo-Ribentropo pakto autorių) anūko, „1996 m. šaukimo“ viešųjų ryšių specialisto, paskyrimas jo vadovu buvo reikšmingas.** *Pirma*, tai buvo oficialus patvirtinimas, kad viešųjų ryšių specialistai kaip ideologai yra reikalingi V. Putino Rusijai. *Antra*, V. Molotovo anūko susiejimas su *rusų pasauliu* – tai SSRS sutapatinimas su Rusija ideologiniu požiūriu. Šie du aspektai darosi itin reikšmingi V. Putino 2007 m. vasario 10 d. kalbos Miunchene, kurioje jis pasmerkė JAV siekį dominuoti pasaulyje ir paskelbė, kad Rusija su savo tūkstantmetėmis tradicijomis su tuo nesitaikstys, kontekste. Todėl **„Rusų pasaulio“ fondo įsteigimą galima laikyti atviro ideologinio Putino Rusijos konflikto su Vakarais pradžia.**

Rusijos viešųjų ryšių specialistai į Vakarų bendruomenę įsiliejo dominuojant postmodernistiniam diskursui. Filosofo Paul'o **Feyerabend'o** epistemologinis anarchizmas ir Jean'o **Baudrillard'o** simuliakrų teorija, neigiantys tiek universalių mokslo metodų, tiek universalių kultūros vertybių galimumą, **formuojant dabartinės Rusijos visuomenę** dėl aktyvaus viešųjų ryšių specialistų dalyvavimo šiame procese **turėjo daug didesnę įtaką nei kuris nors jos praeities kultūros ar mokslo veikėjas***. Rusijos viešųjų ryšių specialistai postmodernistiniame diskurse

pasijuto tikrovės kūrėjais. Jų nuostatas geriausiai atspindi A. Košmarovo atsakymas rašytojui Viktorui Pelevinui, kvietusiam padiskutuoti viešųjų ryšių specialistus: „*Ar šiuolaikinės poveikio masinei sąmonei technologijos nėra gebelsiškos ir stalininės propagandos plėtojimas?*“ A. Košmarovas savo laiške pareiškė, kad „*nemato galimybės kulinarijos principų aptarinėti su kotletu*“⁶⁰.

4. *Rusų pasaulio ideologemos* įmokslinimas ir istorinis pagrindimas

Terminas *rusų pasaulis* yra daugiaprasmis, apibūdinantis nors ir giminiškus, bet gana skirtingus reiškinius. Pirmiausia tai yra istorinis terminas, kuriuo gali būti apibūdinta Kijevo Rusia. Tačiau Kijevo Rusia su Rusija tapati tiek pat, kiek Prancūzija su Karolio Didžiojo Frankų imperija. Būtina priminti, kad XV–XVII a. šaltiniuose *русьские* (rusai) – tai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (LDK) gyventojai stačiatikiai, o Maskvos kunigaikštystės gyventojai juose vadinami maskvėnais (iš čia kilęs ir LDK buvusiose žemėse – Lietuvoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje – dabartinių rusų pavadinimas *maskoliai*). Problema yra ta, kad istorinis pavadinimas *rusai* buvo pasisavintas tautos, kuri su šiuo terminu istoriškai turi ne daugiau bendra nei bet kuri iš kitų dviejų: baltarusių ir ukrainiečių. Panašiai yra ir su stačiatikybe. Iš Kijevo metropolijos išsirutuliojo keturios skirtingos vertybiniu religiniu požiūriu bažnyčios: Maskvos patriarchatas, sentikiai, autokefalinė Kijevo (Ukrainos) metropolija ir unitų

* Postmodernistinių požiūrių į pasaulį Lietuvoje puikiai pristatė **I. Mintusovas**. „*Dabar apie tai, kas, mano manymu, iš tikrųjų yra „juodasis piaras“.* Tai yra neetiški rinkiminės kampanijos vykdymo metodai, kurie nepatenka arba labai menkai patenka į įstatymo veikimo lauką. [...] legalus „juodasis piaras“, kuomet rinkiminės kampanijos rėmuose panaudojama informacija, kuri, griežtai tariant, yra neetiška. Ir štai čia prasideda detalės – kieno požiūriu neetiška? Nes etika visuomet yra susitarimo tarp žmonių reikalas. Štai jūs, kaip žurnalistas, veikiausiai tuoj man užduosite kokį nors klausimą, kurį aš palaikysiu neetišku, o jūs, natūralu, jį laikysite etišku. Todėl, kad jūsų darbas yra užduoti klausimą, kadangi žmonės domisi.“ (R. Zakarevičius, op. cit.)

(graikų katalikų). Būtent dvi paskutinės istoriškai yra tikrosios LDK stačiatikių palikimo paveldėtojos. Tačiau abi jos – pirmoji XVII a., o antroji XIX a. – buvo likviduotos Rusijos imperijos, tiesa, unitai, išlikę Austrijos-Vengrijos imperijoje, patyrė dar ir J. Stalino persekiojimus, kai po 1945 m. Vakarų Ukraina pateko į Sovietų Sąjungos sudėtį. Tiek Rusija, tiek Maskvos patriarchatas, panaudodami formalią (pavadinimų) tapatybę, gana efektyviai savinasi Kijevo Rusios paveldą ir praktiniu, ir moksliniu aspektu. Tačiau tai yra kita problema, verta aptarti daug plačiau*. Apskritai reiškinų pavadinimai yra reikšmingi ir turi didelę įtaką ne tik buitiniam, bet ir moksliniam supratimui, ypač istoriniame kultūriniame kontekste. Žmogus, kad ir koks būtų jo išsilavinimas, linkęs tapatinti vienodai pavadintus, bet istorinėje perspektyvoje visiškai skirtingus reiškinius. **Kadangi rusų pasaulio terminas istoriškai (ir šaltiniuose, ir moksliniuose darbuose) buvo ir yra vartojamas apibūdinti Kijevo Rusiai, jau dėl savo pavadinimo ši ideologema be jokių papildomų sąnaudų įgyja istorinį kontekstą.**

Ideologemos pavadinimas *rusų pasauliu* – terminu, susietu su Rusijos istorija, pirmiausia su jos kultūrine (plačiąja prasme – mentaliteto saviraiška ir formavimusi) raida, automatiškai padarė ją neatsiejama mokslinio diskurso dalimi. *Pirma*, jis jau buvo Rusijos moksliniame diskurse. Dar 1992 m. Maskvos valstybinio Michailo Lomonosovo universiteto profesorė, istorijos mokslų daktarė Ana Pavlovskaja** studentams, besimokantiems užsienio kalbų, organizavo „Rusų pasaulio“ kursą. Ši specialistė savo mokslinį dėmesį sutelkia į nacionalinio

mentaliteto įtaką kalbai, o jos kurso tikslas – supažindinti studentus su nacionalinio rusų mentaliteto istorine raida. Ir tai tik vienas iš pavyzdžių. *Antra*, kultūrologiniu aspektu *rusų pasaulio*, beje, kaip ir lietuvių pasaulio, terminas apibūdinant nacionalinę savimonę jokios atmetimo reakcijos sukelti negali ir moksliniame diskurse yra vartotinas. Tas pats pasakytina apie mokslinį filologinį diskursą, ypač jeigu nagrinėjami literatūros klasikai, kurių kūriniai pripažinti nacionalinio mentaliteto išraiška. *Trečia*, kokio nors diskurso, ypač jau vartojamo mokslinėje apyvarčioje, politinis propagavimas atkreipia jaunųjų mokslininkų dėmesį ir skatina jį vartoti. Tai gali būti beveik nesusiję su nagrinėjama tema, bet jos turinys tiesiog sudaro galimybę įtraukti į savo disertaciją politiškai madingą *rusų pasaulio* terminą jeigu ne į disertacijos pavadinimą⁶¹, tai bent į vieną iš jos dalių⁶². Šiuo atveju nekalbama apie tiesioginį mokslinį dėmesį *rusų pasaulio* ideologemai, kuriai Rusijos mokslininkai skiria vis daugiau sąnaudų. **Mažai tikėtina, kad rusų pasaulio terminas ideologemos kūrėjo, filosofijos (semiotikos) mokslų kandidato, viešųjų ryšių specialisto P. Ščedrovickio buvo pasirinktas tik intuityviai, nesuvokiant jo istorinio ir mokslinio krūvio.**

Apskritai bet koks socialinis reiškinys gali būti socialinių mokslų objektas. Nors visi *rusų pasaulio* tyrėjai sutaria, kad *rusų pasaulis* yra objektyvi realybė, bet dėl jo apibrėžimo sutarti negali⁶³. Šiuo atveju galima prisiminti, kad išskirtinė ideologemos ypatybė – jos reikšmės kaitaliojimas arba reikšmės neapibrėžtumas nuo pat jos sukūrimo pradžios. „*Nors aiškaus*

* Tikiuosi, kad tai pavyks padaryti planuojamame straipsnyje, skirtame *rusų pasaulio* diskursams, skyriuje „Istorinis sakralinis diskursas“.

** Ši profesorė niekadų jokio *rusų pasaulio* ideologemos propaguotojų dėmesio nesusilaukė. Ir, mūsų nuomone, priežastis ne ideologinis nesuderinamumas, o kurso konceptualumo stoka.

*rusų pasaulio apibrėžimo nėra, daugelis mokslininkų sutinka, jog svarbiausias rusų pasaulį konsoliduojantis veiksnys yra rusų kalba. Tarp reiškinių, apibrėžiančių ir kuriančių rusų pasaulio savitumą, dauguma tyrėjų išskiria rusų kultūrą, mentalitetą, tradicijas, papročius, tam tikrus moralinius principus. Kai kurie iš jų mano, kad prie šių savybių reiktų priskirti ir stačiatikybę, bet su tuo sutinka ne visi.*⁶⁴ Ši aspirantės (doktorantės) iš Oriolo universiteto analizė yra verta išskirtinio dėmesio. Juk tik vaikas (turima omenyje laikas, praleistas moksliniame diskurse), net to nenorėdamas, gali konstatuoti akivaizdų faktą – karalius nuogas. Galima sakyti, kad **rusų pasaulio egzistavimu neabejojama, tačiau jo turinys nei jo tyrėjams, nei kūrėjams (beje, dažniausiai jie sutampa) yra neaiškus ir klausimas lieka atviras.**

Dažniausiai *rusų pasauliui* apibūdinti vartojamas **Olgos Batanovos** apibrėžimas. Tiesa, jos **disertacijoje „Rusų pasaulis ir jo kūrimo problemos“** pateiktas apibrėžimas formaliai šiek tiek skiriasi nuo tiražuojamo internete. „*Rusų pasaulis – tai civilizacinė, sociokultūrinė erdvė, apimanti apie trečdali milijardo rusakalbių asmenų, arba kas dvidešimtą planetos gyventoją. Rusų pasaulis – tai ne superetnosas, tai viršnacionalinė bendruomenė. Tai transnacionalinis globalus*

darinys, siejantis save su rusų kultūra ir kalba, su dvasiniais ir mentaliniais rusiškumo bruožais.“⁶⁵ Pasak disertacijos autorės, „Šiuo metu rusų pasaulis iš „organizacijų tinklo“ perauga į globalios reikšmės „civilizacinį modelį“. Tokioje perspektyvoje rusų pasaulį galima vertinti kaip besivystančią realybę ir kaip „ateities dabartyje“ projektą.“⁶⁶ Manytume, kad iš pateiktų disertacijos autoreferato ištraukų aiškiau, kas yra *rusų pasaulis*, nepasidarė. Daug geriau šio reiškinių turinį nusako konkretūs disertacijos tyrimo objektai. Disertacijoje buvo tiriama rusakalbių diasporų užsienyje raida ir Rusijos politika jų atžvilgiu, be abejonės, *rusų pasaulio* formavimosi kontekste*. **Bet kokiū atveju fizinis rusų pasaulio pavidalas – tai rusakalbiai Rusijoje ir užsienyje, visi jie dar vadinami tėvynainiais.**

Akademikas etnologas istorikas V. Tiškovas teigia, kad „*Rusų pasaulio terminas atsirado palyginti neseniai. Dažniausiai jis buvo vartojamas rusų bendruomenėms užsienyje apibūdinti ir savo prasme yra istorinis ir kalbinis-kultūrinis, iš esmės sutampantis su tėvynainių, gyvenančių užsienyje, sąvoka.*“⁶⁷ Tuo tarpu politinį FEP *rusų pasaulio* projektą V. Tiškovas įvertino kaip naują perspektyvų reiškinių ir aktyviai dalyvauja jo plėtroje. Jo diskurse tėvynainiai ir *rusų pasaulis* yra neatsiejami. Ir tai ne atsitiktinumai, būtent

* Svarbus rodiklis, nusakantis *rusų pasaulio* reikšmę socialinių ir humanitarinių mokslų raidai Rusijoje, yra mokslinis dėmesys rusų emigracijai. Šiuo aspektu gali būti įdomus Aleksandro Pronino tyrimas „*Rusiška [российская] emigracija Rusijos mokslininkų disertacijose 1988–2005 m.: bibliometrinė analizė*“. Keletas jo išvadų, tiriant *rusų pasaulio* ideologemą, nuspelno ypatingo dėmesio. *Pirma*, posovietinėje Rusijoje mokslinis susidomėjimas emigracija sparčiai augo: 1992 m. apgintos 5, 1995 m. – 36, 2000 m. – 82, 2005 m. – 107 disertacijos. (А. Пронин, *Российская эмиграция в отечественных диссертационных исследованиях 1980–2005 гг.: библиометрический анализ*“, Екатеринбург, 2009, c. 223–224.) *Antra*, iš socialinių-filosofinių koncepcijų daugiausia dėmesio sulaukė eurazinė tematika, svarbi geopolitiniam *rusų pasaulio* diskursui: apgintos 27 disertacijos ir net 17 iš jų 2000–2005 m. (Ibid., c. 198.) *Trečia*, 1997–2005 m. 7 disertacijos skirtos rusakalbių padėčiai posovietinėje erdvėje ir 5 iš jų apie Latviją ir Estiją. (Ibid., c. 212.) Taigi, **mokslinis susidomėjimas rusų emigracija sparčiai augo, iš filosofinio kultūrinio jos paveldo įdomiausi eurazistai, svarbi sudėtinė rusų pasaulio geopolitinio diskurso dalis, o posovietinėje erdvėje daugiausia dėmesio sulaukė Baltijos valstybių rusakalbiai.**

V. Tiškovo vadovaujama ekspertų grupė rengė įstatymo „*Dėl valstybinės Rusijos Federacijos politikos tėvynainių užsienyje atžvilgiu*“ projektą⁶⁸. Dažnai priekaištaujama, kad įstatyme pateikta tėvynainio, gyvenančio užsienyje, sąvoka juridiskai yra ne funkcionali, nes nėra aiškių objektyvių kriterijų. Tačiau akademikas kaip mokslininkas susiformavo sovietmečiu, kai svarbiau buvo ne mokslinė, o ideologinė pozicija. Ir šiame įstatyme ji aiškiai išreikšta ir ne tik sutampa su *rusų pasaulio* ideologemos plėtotojų kursu, bet ir diktuoja jo kryptį. Įstatyme pateikta tėvynainio sąvoka gana aiškiai apibrėžia tėvynainių politikos tikslą. V. Tiškovas puikiai jį išskleidė pateikdamas retorinį klausimą. „*Susikūrus naujoms valstybėms svarbiausiu kultūriniu procesu tapo titulinų tautų derusifikacija, pirmiausia suteikiant titulinėms (nacionalinėms, valstybinėms) kalboms viršenybę prieš rusų kalbą. Tai savotiškas rusų pasaulio susitraukimas kalbos aspektu. Ar buvusioje SSRS teritorijoje pasikartos prancūzakalbio ir anglakalbio pasaulių išlikimo po Prancūzijos ir Anglijos pasitraukimo iš savo kolonijų fenomenas? Ar bus poimperinis variantas, būdingas buvusiems Austrijos-Vengrijos ir Osmanų imperijų regionams, kada nei austrų, nei vengrų, nei turkų kalbos netapo lingva franka analogu ir naujose nacionalinėse kultūrose nebeliko nieko iš imperinės praeities.*“⁶⁹ V. Tiškovo vizija yra aiški: **rusų pasaulio misija – išlaikyti buvusioje SSRS teritorijoje kultūrinę ir vertybinę Rusijos įtaką, o tai naujosiose valstybėse įmanoma tik nepraradus rusų kalbai sovietmečiu turėtų pozicijų, pirmiausia politiškai dominuojančioje tautoje.**

Beveik visuotinai pripažįstamas **politinio projekto rusų pasaulis** autoriumi

P. Ščedrovickis programiniame projekte straipsnyje „*Rusija: šalis, kurios nebuvo*“ nepasiūlė netgi kokios nors ideologijos užuomazgų. Jis, kaip semiotikas ir viešųjų ryšių specialistas, konstatavo, kad **pati kalba yra žmones vienijantis kultūrinis ir vertybinis veiksnys, kuris lemia tam tikrą išskirtinę pasaulėžiūrą. Ir jis yra svarbesnis nei etninė kilmė.** Todėl, jo nuomone, rusakalbiai potencialiai turi savitą vertybių sistemą ir privalo ją išplėtoti, peržengdami Rusijos valstybės ribas, kaip tai padarė anglosaksai ar prancūzakalbiai. Tačiau politiniu lygmeniu buvo tik nuostata, kad savitas *rusų pasaulis* egzistuoja ir civilizaciniu požiūriu jo įtaka žmonijos raidai yra ne mažiau reikšminga nei anglosaksų, prancūzakalbių, ispanakalbių ar kinų pasaulio. Politinis tikslingumas pašalino klausimą „kas yra *rusų pasaulis*“* iš darbotvarkės ir į pirmą planą iškėlė klausimą, kaip išsaugoti jo (SSRS) turėtą politinę ir kultūrinę įtaką ir ją (Rusijos) sustiprinti. Politinis užsakymas suburokratino *rusų pasaulio* ideologinio ir mokslinio diskurso plėtrą. Puikus to pavyzdys yra Tatjanos Poloskovos ir Vitalijaus Skrinniko monografija „*Rusų pasaulis: mitai ir realybė*“. Monografijos skyriuje „*Ontologinės rusų pasaulio charakteristikos*“ jie teigia, kad jau cituotas V. Putino pasisakymas 2001 m. pirmajame pasauliniame Rusijos tėvynainių kongrese yra naujas *rusų pasaulio* sąvokos raidos etapas⁷⁰. Šis pavyzdys verčia tik dar labiau abejoti *rusų pasaulio* kaip politinio ir kultūrinio projekto raidos galimybėmis nesant politinio užsakymo. Tokiu atveju galima sutikti ir su **Marlene Laruelle**, kad **rusų pasaulis – tai švelnioji (minkštoji) Rusijos galia ir geopolitinė vaizduotė**⁷¹.

* Pripažinti *rusų pasaulio* egzistavimą galima tik jo nekvestionuojant. Šiuo atveju įmanomi du variantai. *Pirmas*, remtis tautologiniu principu – tai savaime suprantamas dalykas. *Antras*, pripažinti jį kantiškuoju noumenu, t. y. daiktu savyje, kuris yra protui nepažinus, ir tiesiog tikėti jo egzistavimu.

2007 m. V. Putinas, įsteigdamas „Rusų pasaulio“ fondą*, paskyrė ir asmenį, oficialiai atsakingą už *rusų pasaulio* ideologemos plėtrą. Istorijos mokslų daktaras, politologas, viešųjų ryšių specialistas, Dūmos deputatas ir fondo vadovas V. Nikonovas 2010 m. teigė, kad „*Rusų pasaulis – tai savarankiška civilizacija, galinti skleisti idealus, pirmiausia susiformavusius pačioje šalyje.*“⁷² Tame pačiame straipsnyje jis išskyrė ir tris *rusų pasaulio* diskursus (geopolitinį, geoekonominį ir geokultūrinį), pažymėdamas, kad „[...] visos šios koncepcijos viena kitą ne tiek papildo, kiek atitinkamai viena kitą neigia.“⁷³ Taigi paties Prezidento paskirtas *rusų pasaulio* prižiūrėtojas pripažįsta, kad, esant tokiai nuomonių įvairovei, vientisa ideologinė sistema yra neįmanoma. **V. Nikonovo nuomone**, priklausymas *rusų pasauliui* – tai savijautos klausimas: „[...] *rusų pasaulis – tai žmonės, jaučiantys, kad priklauso šiam pasauliui, [...]*“⁷⁴ Jo požiūris iš esmės sutampa su **V. Putino**: „[...] *Tai pirmiausia – asmeninio pasirinkimo klausimas. Apsisprendimas. Aš pasakyčiau dar tiksliau – dvasinis apsisprendimas.*“⁷⁵ Panaši nuostata užfiksuota ir **V. Tiškovo** jau minėtame įstatyme: „[...] *asmenys, teikiantys prioritetą dvasiniams, kultūriniais ir teisiniams ryšiams su Rusijos federacija, [...]*“⁷⁶ Taigi **priklausymas rusų pasauliui – tai dvasinio pasirinkimo Rusijos naudai aktas**. Tai iš tiesų galioja užsienio piliečiams. Tačiau, kaip parodė žinomų Rusijos ir sovietmečio roko žvaigždžių Andrejaus Makarevičiaus („Mašina vremeni“) ir Jurijaus Ševčiuko (DDT) atvejais,

Rusijos piliečiams taikomi kiti reikalavimai. Šios kultinės Rusijoje asmenybės, nepritariančios V. Putino politikai Ukrainoje, jokių tiesioginių sankcijų iš valstybės nesulaukė, bet aktyvistų patriotų pastangomis faktiškai Rusijoje tapo *persona non grata*. Galima teigti, kad **rusų pasaulis tapo Rusijos galios lauko ideologiniu diskursu**.

Politinis užsakymas mokslininkus ideologus privertė pamiršti, kad P. Šcedrovickis *rusų pasaulį* pristatė kaip galimą Rusijos įvaizdį, įrodinėdamas, jog virtualios (reklamos) esybės yra ne mažiau reikšmingos ir vertingos nei pramonės produktai. Šiuo atveju svarbiau yra ne tai, kas bus *rusų pasaulio* įvaizdžio turėtojai, o koks bus jo turinys. Daug sėkmingesnis nei paviršutiniškas V. Nikonovo yra Sergejaus Kočerovo bandymas pateikti susistemintą *rusų pasaulio* vaizdą. Jo sėkmę lėmė nuostata, kad *rusų pasaulis* – tai ideologinis reiškiny, iš dalies konkuruojantis su jo *rusų idėja*⁷⁷, iš dalies jam tapatus. S. Kočerovas *rusų pasaulyje* išskiria keturis savarankiškus diskursus: *pirma*, geopolitinis (A. Duginas, A. Stoliarovas, V. Cymburskis), *antra*, geoekonominis (P. Šcedrovickis, T. Poloskova, V. Skrinnikas), *trečia*, unikali etnokultūrinė bendruomenė (V. Nikonovas, N. Naročnickaja, V. Tiškovas), *ketvirta*, stačiatikiškoji civilizacija (patriarchas Kirilas, Lavrentijus Černigovietis)⁷⁸. S. Kočerovas** yra įsitikinęs, kad *rusų pasaulis* yra neįmanomas be *rusų idėjos*⁷⁹. Jeigu *rusų pasaulį* pirmiausia vertiname kaip ideologinį reiškinį, privalu S. Kočerovui pritarti. Tokiu atveju turime su-

* Pažymėtina, kad „Rusų pasaulio“ fondas pirmiausia orientavosi į rusų kalbos ir kultūros propagavimą tarp nerusakalbių. Bent jau savo egzistavimo pradžioje jis netgi stengėsi atsiriboti nuo tėvynainių organizacijų. Formaliai šiame kontekste fondo rezultatai buvo įspūdingi. Tačiau praktiniu požiūriu, kaip rodo Lietuvos pavyzdys, investicijų ir gautų rezultatų santykis realiai buvo blogesnis nei nepatenkinamas.

** Turbūt pastebėjote, kad beveik visus *rusų pasaulio* tyrėjus S. Kočerovas vertina kaip jo ideologus. Šiuo atveju stebime sovietinės mokslinės tradicijos recidyvą, kai socialinių mokslų atstovai tampa ideologais, kas šiuolaikinėje Rusijoje darosi norma.

tikti, kad P. Ščedrovickio pripažinimas *rusų pasaulio* ideologinio projekto autoriumi yra nepagrįstas. Juo labiau kad stačiatikiškosios civilizacijos *rusų pasaulio* diskursas buvo pradėtas plėtoti jau 1989 m. visiškai savarankiškai nuo tėvynainių koncepcijos ir nuo P. Ščedrovickio projekto. Tačiau šiuo metu mažai kas išdrįs neigti, kad patriarcho Kirilo istorinis sakralinis (tai mūsų apibūdinimas) diskursas yra sudedamoji *rusų pasaulio* ideologemos dalis. Tokiu atveju *rusų pasaulio* ištakų galima atrasti ir viduramžiuose. Taigi ***rusų pasaulis yra eklektiškas ir amorfiškas ideologinis reiškiny, neapibrėžtas laike.***

Kirilas Govorunas *rusų pasaulio* raidą lygina su *vokiečių pasaulio* idėjine geneze⁸⁰. Beje, *vokiečių pasaulio* ideologema buvo vienas iš idėjinių nacionalsocializmo šaltinių, gal tai ir lėmė, jog *rusų pasaulio* apologetai neigia *vokiečių pasaulio* egzistavimą. Su dauguma K. Govoruno pastebėjimų galima sutikti, nors P. Ščedrovickio projekto siejimas su liberalizmu yra abejotinas. Daugiausia dėmesio verta yra K. Govoruno išvada, kad *rusų pasaulis* yra neosovietinis pasaulis. V. Putinas susikrovė politinį ideologinį kapitalą atsiliepdamas į poimperinio sindromo nukamuotos Rusijos visuomenės lūkesčius: „Visi žino, kas pralaimėjo Šaltąjį karą“; „Rusija daugiau nebeklūpos“; „Sovietų Sąjungos žlugimas yra didžiausia XX a. geopolitinė katastrofa“. *Rusų pasaulio* ideologema tapo atsaku į imperinius Rusijos visuomenės lūkesčius. ***Rusų pasaulis – tai Rusijos valdžios kontroliuojamas kultūrinis ideologinis laukas, kuriame gali reikštis kiekvienas agentas, propaguojantis imperines nuostatas.*** Tai laukas, kuriame kultūrinis kapitalas turi daugiausia galimybių tapti simboliniu, taip suteikdamas jo savininkui šansą tapti

galios lauko agentu. Tačiau lemiamas veiksnys yra ne idėjos conceptualumas ir originalumas, bet jos priimtumas valdžiai. Tai skatina mokslinės ir kultūrinės visuomenės pastangas, siekiant valdžios pripažinimo, plėtoti *rusų pasaulio* diskursą vis radikalesne kryptimi. Siūloma sustiprinti jaunimo auklėjimo, pirmiausia mokymo programose, patriotinį dėmenį. Štai viename Dūmos komiteto posėdyje istorijos mokslų daktaras V. Nikonovas pareiškė: „*Nuo to, kas bus parašyta vadovėliuose ir kaip įtikinamai ir įdomiai tai bus pateikta, priklauso visos jaunimo kartos požiūris į savo šalies istoriją. [...] Arijų genties atšaka* nusileido nuo Karpatų kalnų, taikiai apgyvendino Didžiąją rusų lygumą, pačią šalčiausią planetos dalį Sibirį, pasiekė Ramųjį vandenyną, įkūrė Fort Rossą, įsisavino turtingiausių Bizantijos, Europos, Azijos kultūrų klodus, sutriuškino baisiausių žmonijos priešą – nacizmą, nutiesė kelią į kosmosą. Bet mažai kas taip blogai žino savo istoriją ir nevertina savo praeities ir dabarties.“⁸¹ Mokslinio diskurso sovietizavimas, t. y. pajungimas valdžios poreikiams, Rusijoje neleidžia atmesti galimybės, kad moksle ir švietime *rusų pasaulis* įgis tokį patį statusą, kokį sovietmečiu turėjo marksizmas-leninizmas. Apskritai kiekvieną diskursą formuoja socialiniai veiksmai. Konkretūs veiksmai realiame pasaulyje visados daro didesnę įspūdį visuomenei ir turi daugiau įtakos dominuojančio ideologinio diskurso raidai nei pačios radikaliausios deklaracijos. **Karas Ukrainoje įtvirtino Rusijoje antivakarietišką autoritarinį politinį diskursą, kurio ideologine išraiška tapo *rusų pasaulis*, ir mažai tikėtina, kad jis gali keistis nežlugus V. Putino režimui.**

Nuorodos

- ¹ Žr. P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, *Ivadas į refleksyviąją sociologiją*, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- ² N. Elias, *Rūmų dvaro visuomenė*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 179.
- ³ *Ibid.*, p. 123–124.
- ⁴ М. Краснов, *Персоналистский режим в России: опыт институционального анализа*, Москва: Фонд „Либеральная миссия“, 2006, с. 5.
- ⁵ *Ibid.*, с. 45.
- ⁶ *Ibid.*, с. 45–46.
- ⁷ Л. Шевцова, *Режим Бориса Ельцина*, Москва: Центр Карнеги, 1999, с. 232–233.
- ⁸ *Русская стратегия (с лидером Конгресса русских общин Дмитрием Рогозиным беседует Александр Проханов)*, 1998, <http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%97/zavtra-gazeta/gazeta-zavtra-250-89-1998/12> (žiūrėta 2017 04 20).
- ⁹ *Ibid.*
- ¹⁰ *Федеральный закон от 24.05.1999 г. № 99-ФЗ О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом*, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> (žiūrėta 2015 05 24).
- ¹¹ Л. Млечин, *МИД. Министры иностранных дел. Тайная дипломатия Кремля*, 2011, <https://fibusta.is/b/352579/read> (žiūrėta 2017 04 30).
- ¹² *Ibid.*
- ¹³ *Ibid.*
- ¹⁴ Л. Млечин, *Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина*, 2003, <https://fibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05); Л. Шевцова, *op. cit.*, с. 457.
- ¹⁵ Л. Млечин, *МИД. Министры иностранных дел. Тайная дипломатия Кремля*, 2011, <https://fibusta.is/b/352579/read> (žiūrėta 2017 04 30).
- ¹⁶ Л. Шевцова, *op. cit.*, с. 170.
- ¹⁷ Л. Млечин, *Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина*, 2003, <https://fibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05).
- ¹⁸ *Ibid.*
- ¹⁹ *Ibid.*
- ²⁰ *Ibid.*
- ²¹ Žr. *Ibid.*; Л. Шевцова, *op. cit.*
- ²² Л. Шевцова, *op. cit.*, с. 401.
- ²³ Л. Млечин, *Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина*, 2003, <https://fibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05).
- ²⁴ М. Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, 2016, <https://fibusta.is/b/424107/read#t142> (žiūrėta 2017 05 09)
- ²⁵ Л. Млечин, *Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина*, 2003, <https://fibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05).
- ²⁶ М. Зыгарь, *op. cit.*
- ²⁷ Žr. Зыгарь, *op. cit.*; Л. Млечин, *Кремль. Президенты России. Стратегия власти от Б. Н. Ельцина до В. В. Путина*, 2003, <https://fibusta.is/b/311187/read#t178> (žiūrėta 2017 04 05).
- ²⁸ Žr. В. Гончаров, *Современное политическое консультирование*, Санкт-Петербург, 2007.
- ²⁹ *Ibid.*, с. 189.
- ³⁰ Т. Миодушевская, *Политический пиар в России: клиентов по-прежнему дураят?*, 2009, <http://www.aif.ru/politics/world/9584> (žiūrėta 2017 05 21).
- ³¹ И. Засурский, *Масс-медиа второй республики*, 1999, http://evartist.narod.ru/text3/39.htm#_ftn51 (žiūrėta 2017 05 23).
- ³² В. Гончаров, *op. cit.*, с. 173–174.
- ³³ *Ibid.*, с. 188–189.
- ³⁴ В. Тишков, *Российский народ: история и смысл национального самосознания*, Москва: Наука, 2013, с. 519.
- ³⁵ *Ibid.*, с. 520.
- ³⁶ Žr. А. Чеснаков, *Только начало дискуссии*, 2014, <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Tolko-nachalo-diskussii-16908> (žiūrėta 2017 05 24).
- ³⁷ А. Хачатуров, *Глеб Павловский: „Теперь уже не мы играем — теперь играют нами“*, 2015, <http://www.colta.ru/articles/society/9416> (žiūrėta 2017 05 24).
- ³⁸ И. Засурский, *op. cit.*
- ³⁹ *Ibid.*
- ⁴⁰ *Ibid.*
- ⁴¹ Е. Островский, П. Щедровицкий, *Россия: страна, которой не было*, 1999, http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history99-00/shedrovicky-possia-no/ (žiūrėta 2016 05 10).
- ⁴² *Ibid.*
- ⁴³ В. Путин, *Выступление на открытии Конгресса соотечественников*, 2001, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> (žiūrėta 2016 05 20).
- ⁴⁴ З. Омарова, *К вопросу об определении понятия „соотечественники за рубежом“: опыт Рос-*

сии, 2008, <http://demoscope.ru/weekly/2008/0329/analit05.php> (žiūrėta 2017 04 23).

⁴⁵ С. Шелин, *Алексей Кошмаров: Цель моя так высока, что даже не вижу достойных*, 2002, <http://www.idelo.ru/254/1.html> (žiūrėta 2016 05 24).

⁴⁶ И. Голунов, *Что стоит за желанием предпринимателя сменить фамилию*, 2008, <http://www.forbes.ru/forbes/issue/2008-03/11734-korotko-i-yasno> (žiūrėta 2016 05 26).

⁴⁷ Ю. Беликов, *Алексей Трубецкой: Элита без служения обществу – уже не элита*, 2008, <https://www.newsko.ru/articles/nk-329006.html> (žiūrėta 2016 05 26).

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ А. Трубецкой, *Категория репутации в социально-политической коммуникации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук, Москва, 2006, с. 3.

⁵⁰ Ibid., с. 4.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., с. 12.

⁵³ Ibid., с. 19.

⁵⁴ Ibid., с. 22.

⁵⁵ Ibid., с. 23.

⁵⁶ Ibid., с. 34.

⁵⁷ А. Кузичев, *Алексей Трубецкой: „Положа руку на сердце, мы редко использовали черный PR, но все же использовали“*, 2010, http://www.communicators.ru/interview/030210_trubetskoi (žiūrėta 2016 09 20).

⁵⁸ В. Путин, *Выступление на открытии Конгресса соотечественников*, 2001, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> (žiūrėta 2016 05 20).

⁵⁹ В. Путин, *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*, 2007, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24203> (žiūrėta 2017 05 31).

⁶⁰ Пелевин, *Виктор Пелевин vs. Generation PR*, 2000, <http://pelevinlive.ru/15> (žiūrėta 2016 05 30).

⁶¹ А. Копнин, *Ценностный потенциал миграционных сообществ в культурном пространстве русского мира*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата культурологи, Москва, 2010, <http://www.disscat.com/content/tsennostnyi-potencial-migratsionnykh-soobshchestv-v-kulturnom-prostranstve-russkogo-mira> (žiūrėta 2017 06 02); О. Корневская, *Репрезентация русского мира в немецких переводах*

романа Ф. М. Достоевского „Братья Карамазовы“. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Томск, 2011, <http://www.disscat.com/content/reprezentatsiya-russkogo-mira-v-nemetskikh-perevodakh-romana-fm-dostoevskogo-bratya-karamazo> (žiūrėta 2017 06 02).

⁶² Т. Сорокина, *Художественная историософия современного русского романа*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Краснодар, 2011, <http://www.disscat.com/content/khudozhestvennaya-istoriosofiya-sovremennogo-russkogo-romana> (žiūrėta 2017 06 02).

⁶³ А. Фокина, *К вопросу о русском мире*, 2014, с. 3, http://filos.univ-orel.ru/_media/issue/1/2014-01-04.pdf (žiūrėta 2017 05 27).

⁶⁴ Ibid., с. 6.

⁶⁵ О. Батанова, *Русский мир и проблемы его формирования*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук, Москва, 2009, <http://www.disscat.com/content/russkii-mir-i-problemy-ego-formirovaniya> (žiūrėta 2017 06 02).

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ В. Тишков, *op. cit.*, с. 519.

⁶⁸ А. Пронин, *Российские соотечественники в странах старого и нового зарубежья*, Екатеринбург, 2002, с. 53.

⁶⁹ В. Тишков, *op. cit.*, с. 548.

⁷⁰ Т. Полоскова, В. Скринник, *Русский мир: мифы и реалии*, Москва, 2003, с. 44. viperson.ru...attachment...russkijmir1poloskova.doc (žiūrėta 2016 05 10).

⁷¹ М. Ларюэль, *Русский мир. Мягкая сила России и геополитическое воображение*, 2015, <http://caa-network.org/archives/3832> (žiūrėta 2015 11 25).

⁷² *Смыслы и ценности русского мира*, Москва: Фонд русский мир, 2010, с. 4.

⁷³ Ibid., с. 5.

⁷⁴ Ibid., с. 6.

⁷⁵ В. Путин, *Выступление на открытии Конгресса соотечественников*, 2001, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> (žiūrėta 2016 05 20).

⁷⁶ *Федеральный закон от 24.05.1999 г. № 99-ФЗ О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом*, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> (žiūrėta 2015 05 24).

⁷⁷ *Žг. С. Кочеров, Русская идея: сущность и смысл*, Нижний Новгород, 2003.

⁷⁸ С. Кочеров, *Русский мир: проблема определения*, 2014, с. 164. http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/19931778_2014_-_5-1_unicode/24.pdf (žiūrėta 2016 09 05).

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ К. Говорун, *Интерпретируя “русский мир”*, 2015, <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Interpretiruya-russkij-mir> (žiūrėta 2016 09 05).

⁸¹ В. Никонов, *Отношение к стране во многом зависит от того, что будет написано в учебнике истории*, 2014, <http://www.duma.gov.ru/news/273/646438/> (žiūrėta 2017 06 08).